

θέντων μετὰ τῆς τροφοῦ αὐτοῦ, ἐπιλέγει ὅτι αὕτη μὲν ἦν “καλή τε μεγάλη τε, καὶ ἀγλὰ ἔργα εἰδυῖα”, ὅτι δὲ οἱ ναῦται, ἰδόντες αὐτήν, ἡμιλλῶντο

πλυνούσῃ τις πρῶτα μίγῃ κοίλῃ παρὰ νηϊ
εὐνῇ καὶ φιλότῃτι,

Ὅδ. Ο. 421.

Ἀλλὰ ποία ἐποχὴ ἐστὶν ἄμοιρος τῶν τοιούτων; Οὐχὶ βεβαίως ἡ ἡμετέρα, καθ’ ἣν, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῆς στατιστικῆς, τὸ πέμπτον τῶν γυναικῶν πάσης μεγαλοπόλεως ἀποζῇ διὰ τῆς ἀπεμπολήσεως τῶν θελγῆτρων αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε .

ΟΙ ΠΑΙΔΕΣ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Εὐτυχὲς συνοικέσιον ἐθεωρεῖτο ὡς εὐλογούμενον ὑπὸ τῶν Θεῶν διὰ τῆς ἀποκτήσεως τέκνων, ἡ δ’ ἀκαρπία ὡς μέγα δυστύχημα. Καύχημα ἐπομένως τῶν γονέων ἦν ἡ πολυτεχνία, ἥτις ἐνίοτε ἀποβαίνει μυθώδης.¹ Τοῖς πᾶσι γνωστὴ τυγχάνει ἡ ἱστορία τῆς Νιόβης,

τῇ περ δώδεκα παῖδες ἐνὶ μεγάροισι ὄλοντο,
ἔξ μὲν θυγατέρες, ἔξ δ’ υἱέες ἠβόωντες,

Ἰλ. Ω. 604.

φονευθέντες οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, αἱ δὲ ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος, διότι ἡ Νιόβη, ἐν τῇ εὐτυχίᾳ αὐτῆς, “Λητοῖ ἰσάσκετο καλλιπαρήῳ”. Καὶ ἡ Ἑκάβη δὲ λέγεται μήτηρ ἐννεακαίδεκα, υἱῶν ἐν ᾧ ὁ Πρίαμος εἶχε πεντήκοντα, ἀποκτήσας τοὺς ἑτέρους ἐκ διαφόρων γυναικῶν. Ἰλ. Ω. 497.

Ἡ πολυτεχνία αὕτη θεωρεῖται γενικῶς ὡς ἀπόδειξις τῆς ἠθικότητος τοῦ αἵωνος· φαίνεται δὲ ὅτι αἱ γυναῖκες κ’ ἐν προκεχωρηκυῖα

¹ LENZ, Geschichte der Weiber im heroischen Zeitalter. Σ. 190. Ἡσιόδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 227.



ἀκόμη ἡλικία ἡύλογοῦντο ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, δι' ὃ καὶ πολλάκις ἀναφέρονται τὰ ἐν γήρατι ἀποκτηθέντα τέκνα, ἅτινα τηλύγετα, ἢ ὀψίγονα καλούμενα, ἦσαν τὰ φίλτατα τοῖς γονεῦσι. Ἐν τῷ εἰς Δῆμητραν ὕμνῳ ἀπαντῶσιν οἱ ἐξῆς στίχοι

τηλύγετος δὲ οἱ υἱὸς ἐνὶ μεγάρῳ εὐπήκτω
ὀψίγονος τρέφεται, πολυεύχετος ἀσπάσιός τε.

Ὑμν. εἰς Δῆμ. 165.

Καὶ ὁ Ἀγαμέμνων δέ, προσφέρων τῷ Ἀχιλλεῖ μίαν τῶν τριῶν αὐτοῦ θυγατέρων, ἐπιλέγει

γαμβρὸς κέν μοι ἔοι· τίσω δέ μιν ἴσον Ὀρέστη
ὅς μοι τηλύγετος τρέφεται θαλίῃ ἐνὶ πολλῇ.

Ἰλ. Ι. 143.

Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον καὶ ἡ Ἑλένη, ὀδυρομένη τῷ Πριάμῳ ἐπὶ τῷ παραπτώματι αὐτῆς, θλίβεται ἰδίως διότι ἠκολούθησε τὸν υἱὸν αὐτοῦ,

... θάλαμον γνωτούς τε λιποῦσα
παῖδά τε τηλυγέτην καὶ ὀμηλικίην ἐρατεινήν

Ἰλ. Γ. 175.

Ἰδίως δ' εὐκτέα διὰ τοὺς νέους συζύγους ἦν ἡ ἀπόκτησις υἱοῦ, δι' οὗ ἐθεμελιούτο ὁ οἶκος κ' ἐστερεοῦτο ἡ περιουσία. Διὰ τοῦτο δὲ περὶ τοῦ Ῥηξήνορος, ἀποθανόντος μετὰ τὴν γέννησιν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀρήτης, λέγεται ὅτι

τὸν μὲν ἄκουρον ἐόντα θάλ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων
νυμφίον ἐν μεγάρῳ· μίαν οἶην παῖδα λιπόντα
Ἀρήτην

Ὀδ. Η. 66.

ὥστε ὁ μήπω ἀποκτήσας ἄρρ' ἐν τέκνον ἐθεωρεῖτο εἰσέτι ἄκουρος, καὶ νυμφίος.

Ἐγεννῶντο δέ, ὡς γνωστόν, τὰ παιδία τῇ ἐπινεύσει καὶ βοηθείᾳ ἰδίων Θεῶν, τῶν Εἰλειθυίων, αἵτινες καλοῦνται αἰείποτε μογοστόχοι, καθ' ὃ διευκολύνουσαι τοὺς τοκετούς. Ὁ Ἀγαμέμνων, πληγείς ὑπὸ τοῦ Κρόνου, παρίσταται ὡς δαμαζόμενος ὑπ' ἀφορήτου ὀδύνης, ἥτις ἐμπνέει τῷ Ὀμήρῳ τὴν ἐξῆς παραβολήν, ἀξίαν βεβαίως τῆς συγχρόνου πραγματικῆς Σχολῆς.

ὥς δ' ὅτ' ἂν ὠδίνουσιν ἔχῃ θέλος ὀξὺ γυναιῖκα,
δριμύ, τότε προΐεισι μογοστόχοι Εἰλείθυιαι,
ἥρως θυγατέρες πικρὰς ὠδῖνας ἔχουσαι,
ὥς ὀξεῖ' ὀδύναι δύνον μένος Ἀτρεΐδαο.

Ἰλ. Λ. 272.



Καὶ περὶ τῆς γεννήσεως δὲ τοῦ Ἡρακλέους ἀγγέλει πᾶσι τοῖς Θεοῖς ὁ Ζεὺς, ὅτι σήμερον ἄνδρα φώωσδε μογοστόκος Εἰλείθυια ἐκφρανεῖ, ὃς πάντεσσι περικτιόνεσσιν ἀνάξει. Ἰλ. Τ. 104. Ἀλλ' ἡ πονηρὰ Ἥρα, σπεύσασα εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου εὕρισκετο ἐτοιμόγεννος ἡ μήτηρ τοῦ Εὐρυσθέως, τοῦτον μὲν

ἐκ δ' ἄγαγε πρὸ φώωσδε καὶ ἡλιτόμηνον ἔοντα,
Ἀλκμήνης δ' ἀπέπαυσε τόκον, σχέθε δ' Εἰλειθυίας.

Ἰλ. Τ. 119.

καὶ οὕτως διέστρεψεν ἀπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν τὴν εὐνοίαν τοῦ Κρονίωνος, καὶ ἀφῆρσεν αὐτοῖς τὴν ἐπὶ τῶν Ἀργείων Βασιλείαν.

Ἐν τῷ ὕμνῳ εἰς Ἀπόλλωνα Δῆλιον, παρίσταται ἡ Λητώ φεύγουσα τὴν ὀργὴν τῆς Ἥρας, ἥτις ἐφθόνει αὐτήν, διὰ τὴν ἐπικειμένην γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἀφίκνουμένη τέλος εἰς τὴν Δῆλον, ἀφ' οὗ μάτην ἐπεσκέφθη πάσας τὰς ἐπιλοίπους Κυκλάδας. Ἀλλὰ καὶ ἡ μικρὰ αὕτη νῆσος, φοβουμένη μὴ περιφρονηθῇ ὑπὸ τοῦ κραταιοῦ Θεοῦ, καὶ καταποντισθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ, χρησιμεύσῃ ὡς ἐνδιαίτημα πολυπόδων, καὶ μελαινῶν φωκῶν, ζητεῖ, πρὶν ἢ παράσχη ἄσυλον, τὸν μέγαν τῶν Θεῶν ὄρκον, ὅτι ἐν αὐτῇ ἰδρυθήσεται τὸ πρῶτον τοῦ Φοῖβου χρηστήριον. Τούτου δὲ γενομένου, ἡ μὲν Λητώ

. . . . ἐννῆμάρ τε καὶ ἐννέα νύκτας ἀέλπτοις
ὠδίνεσσι πέπαρτο,

Ὕμνος εἰς Ἀπόλ. Δῆλ. Σ. 92.

ἦσαν δὲ παρ' αὐτῇ πᾶσαι αἱ Θεαί, ἀλλὰ

μόνη δ' οὐκ ἐπέπυστο μογοστόκος Εἰλείθυια,

Αὐτόθι, 97.

ἥτις, χαριζομένη τῇ Ἥρᾳ, ἐκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου ὑπὸ χρυσᾷ νέφει. Περμφθείσης δὲ τέλος πρὸς αὐτήν τῆς Ἰριδος, ὅπως προσφέρῃ αὐτῇ μέγαν χρύσειον ὄρμον ἡλέκτροισιν ἐερμένον, ἐννεάπηχυν, πείθεται, καὶ προσερχομένη ἐπιτρέπει τὸ αἶσιον γεγονός.

Κατῳκει δὲ ἡ ἐν λόγῳ Θεὰ ἐν σπηλαίῳ παρὰ τὴν Ἀμνισὸν τῆς Κρήτης, ὅπου φέρει καὶ τὸν Ὀδυσσεά, κατὰ τὸν εἰς Τροίαν ἀνάπλουν, ἡ ὁρμὴ τῆς θυέλλης, ἀφαρπάσασα τὸ σκάφος αὐτοῦ, καὶ παραπλάγξασα περὶ τὸν Μαλέαν, ἐπὶ τέλους

στῆδε δ' ἐν Ἀμνισῷ, ὅθι τε σπέος Εἰλειθυίης
ἐν λιμέσιν χαλεποῖσι, μόγις δ' ὑπάλυσεν ἀέλλας.

Ὀδ. Τ. 189.



— III —

Ἄμα γεννώμενον τὸ παιδίον ἐλούετο ἐν καθαρῷ ὕδατι καὶ περιετυλίσσετο εἰς λευκὸν φᾶρος, συναρμολύμενον διὰ ζώνης. Τοῦτο ἐγένετο καὶ διὰ τὸν Ἀπόλλωνα

ἐνθα σε, ἦϊε Φοῖβε, θεαὶ λόον ὕδατι καλῷ,
ἀγνῶς καὶ καθαρῶς· σπάρξαν δ' ἐν φάρει λευκῷ,
λεπτῷ, νηγατέφ· περὶ δὲ χρύσειον στρόφον ἦκαν·

Ὕμν. εἰς Ἀπόλ. Δήλ. 122.

Καὶ ὁ Ἑρμῆς δέ, φωραθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτι ὑπεξήρесе πεντήκοντα βοῦς ἐκ τῆς διαπεπιστευμένης αὐτῷ ἀγέλης τῶν Θεῶν, ἰσχυρίζεται ὅτι

οὐκ ἐμὸν ἔργον τοῦτο, πάρος δὲ μοὶ ἄλλα μέμηλεν
ὕπνος ἐμοίγε μέμηλε, καὶ ὑμετέρης γάλα μητρὸς
σπάργανα τ' ἄμφ' ὤμοισιν ἔχειν, καὶ θερμὰ λοετρά.

Ὕμν. εἰς Ἑρμῆν 269.

Τὴν ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ θρέφους ἀγαλλίασιν διετάρασσε πῶς ὁ φόβος μὴ τυχὸν πάθῃ ἐκ θασκανίας, ἢ ἀδεξίου πλυσίματος. Ἄλλ' ὑπῆρχον κρύφια τινὰ μέσα, θεωρούμενα ὡς ἀντίδοτα τῶν τοιούτων ἐπηρειῶν, καὶ συνήθως γνωστὰ εἰς τὰς ἐπιτηδεΐας τροφούς. Ἡ σύζυγος τοῦ Βασιλέως τῆς Ἐλευσῖνος Κελεοῦ Μετάνειρα, ἐμπιστευομένη τῇ Δήμητρι τὴν ἀνατροφὴν τοῦ μικροῦ Δημοφῶντος, ὅν

..... ὀψίγονον καὶ ἄελπτον
ὥπασαν ἀθάνατοι, πολυάρητος δὲ μοὶ ἐστίν.

Ὕμν. εἰς Δήμητρ. 220.

ἐκφράζει αὐτῇ τοιούτους φόβους, καὶ ὑπόσχεται αὐτῇ πλουσιώτατα θρεπτήρια, ἀφ' οὗ ἡθάσῃ τὸ παιδίον. Ἡ δὲ Θεὰ ἐντελῶς καθησυχάζει αὐτήν.

... οὐ μιν ἔολπα κακοφραδίῃσι τιθήνης
οὐτ' ἄρ' ἐπιλυσίῃ δηλήσεται οὔτε τομαῖον·
οἶδα γὰρ ἀντίτομον μέγα; φέρτερον οὐλοτόμοιο,
οἶδα δ' ἐπιλυσίης πολυπήμονος ἐσθλὸν ἐρυσμόν.

Αὐτόθι, 230.

Καὶ ὁ Ἑρμῆς δέ, εὐρών χελώνην, λαμβάνει αὐτήν ἐν τῷ οἴκῳ διὰ τὰς ἀλεξιτηρίους αὐτῆς ἰδιότητας.

ἡ γὰρ ἐπιλυσίης πολυπήμονος ἔσσειαι ἔχμα.

Ὕμν. εἰς Ἑρμῆν 37.



Ἐθεωρεῖτο δὲ ἡ γέννησις τέκνων, καὶ μάλιστα ἄρρενος, ὡς αἴσιον γεγονὸς διὰ σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ χαρὰν συνεμερίζοντο πάντες οἱ συγγενεῖς. Ἀφικθέντος εἰς Ἰθάκην τοῦ πάππου τοῦ Ὀδυσσεῶς Αὐτολόκου, μικρὸν μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ παιδός, ἡ τροφὸς Εὐρύκλεια τίθησιν αὐτὸν ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ γέροντος, εὐχομένη τὰ θέλτιστα. Ἀγάλλεται δὲ ὁ Αὐτόλυκος, καὶ ὑπόσχεται ὅτι, ἐάν ποτε, ἀνδρωθεὶς ὁ παῖς, ἐπισκεφθῇ αὐτὸν εἰς τὸν Παρνασσόν, ὅπου εἶχε πλούσια κτήματα

τῶν οἱ ἐγὼ δώσω καὶ μιν χαίροντ' ἀποπέμψω.

Ὀδ. Τ. 412.

Ἀληθῶς δὲ ἀργότερον ἀφικνεῖται παρ' αὐτῷ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως ὑπενθυμίση τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην· καὶ ὁ μὲν πάππος, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ,

χερσὶν τ' ἡσπάζοντο, ἔπεσσι τε μειλιχίοισιν

ἡ δὲ μάμμη Ἀμφιθέα

κύσσει ἄρα μιν κεφαλὴν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά.

Αὐτόθι, 417.

Τὴν πρώτην τροφὴν ἐλάμβανε συνήθως τὸ νεογνὸν εἰς τὰ στήθη τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οὕτως, καθ' ἣν ὥραν ὁ Ἑκτωρ ἐξέρχεται τῶν τειχῶν τοῦ Ἰλίου, ὅπως ἀντιπαραταχθῇ τῷ Ἀχιλλεῖ, καὶ μάτην ὁ γέρων Πρίαμος τίλλει τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, ὅπως ἀναχαιτίσῃ αὐτόν, προσέρχεται καὶ ἡ Ἑκάθη, καὶ δεικνύουσα αὐτῷ τὰ μητρικὰ στήθη, τῆς τρυφερᾶς αὐτῆς ἐπικλήσεως προτάσσει τὰ ἐξῆς.

Ἑκτορ, τέκνον ἐμόν, τάδε τ' αἶδεο καὶ μ' ἐλέησον
αὐτήν, εἰποτέ τοι λαθικηδέα μαζὸν ἐπέσχον
τῶν μνησαι, φίλε τέκνον, ἄμυνε δὲ δῆϊον ἄνδρα.

Ἰλ. Χ. 84.

Ὅμοίως δὲ καὶ ἡ Πηνελόπη, κατὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Ὀδυσσεῶς, οὖσα εἰσέτι νεόγαμος

... . παῖς δὲ ἦν ἐπὶ μαζῷ
νήπιος.

Ὀδ. Λ. 449.

Ἐν δὲ τῷ ὕμνῳ εἰς Ἀπόλλωνα Δῆλιον βλέπομεν, ὅτι οὗτος

οὐδ' ἄρ' Ἀπόλλωνα χρυσάορα θήσατο μήτηρ
ἀλλὰ θεμὶς νέκταρ τε καὶ ἀμβροσίην ἐρατεινὴν
ἀθανάτοις χεῖλεσιν ἐπήρξατο.

Ὑμν. εἰς Ἀπόλ. Δῆλ. 125.



Οὐχ ἤττον εὐρίσκομεν συνεχῶς αναφερομένας παρ' Ὀμήρῳ καὶ τροφούς, ἢ **τιθήνας**. Οὕτως τὸν Ὀδυσσεύα ἐθήλασεν ἡ Εὐρύκλεια.

ἢ κεῖνον δούστηνον, ἐὺ τρέφεν ἠδ' ἀτίταλλεν
δεξαμένη χεῖρες· ὅτε μιν πρῶτον τέκε μήτηρ.

Ὀδ. T. 355.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅτε, ἀναγνωρίζουσα αὐτὸν μετὰ τὴν ἐπιστροφήν, σπεύδει ὅπως ἀγγείλῃ τὴν χαρμόσυνον ἀγγελίαν τῇ Πηνελόπῃ, λέγει αὐτῇ,

Μαῖα, τίη μ' ἐθέλεις ὀλέσαι; σὺ δὲ μ' ἔτρεφες αὐτῇ
τῷ σῷ ἐπὶ μαζῷ.

Ὀδ. T. 483.

Καὶ ὁ μικρὸς δὲ Ἀστυάναξ, καίτοι τρυφερῶς φιλούμενος ὑπὸ τῆς Ἀνδρομάχης,

εὖδεσθ' ἐν λέκτροισιν, ἐν ἀγκαλίδεσσι τιθήνης.

Ἰλ. X. 503.

ἦτις καὶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπεμελεῖτο αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἀλλαχοῦ βλέπομεν τὴν τρυφερὰν σύζυγον τοῦ Ἑκτορος προστρέχουσιν εἰς τὰς Σκαιὰς πύλας, ὅπως ἀναχαιτίσῃ αὐτόν,

... ἄμα δ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ
παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσα ἀταλάφρονα, νήπιον αὐτῷ,
Ἑκτορίδην ἀγαπητόν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῷ

Ἰλ. Z. 401.

Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἡ γραῖα τροφὸς τῆς Ναυσικάας ὑπῆρξεν ἰμοίως τιθήνη αὐτῆς. Ὀδ. H. 12, ἐν ᾧ ἀλλαχόθεν μανθάνομεν, ὅτι ὁ Διόνυσος ἀνετράφη ἐν Θράκῃ ὑπὸ Νυμφῶν. Ἰλ. Z. 133.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται δῆλον, ὅτι ἡ χρῆσις τῶν τοιούτων τιθηνῶν ἦν συνηθεστάτη ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ, φαίνεται δὲ ὅτι ἐπεξετάθη ἔτι ἐν τῇ κλασικῇ, καθ' ὅσον ἀπαντῶμεν αὐτὰς συνεχῶς αναφερομένας ὑπὸ τῶν τραγικῶν. Τοῦτο ἐφάνη εἰς τινὰς συγγραφεῖς ἀσύμφωνον πρὸς τὰ ἔθνη κοινωνίας ἀρχαϊκῆς, ἐν ᾗ, κατ' αὐτούς, φυσικωτέρα ἦθελεν εἶναι ἡ τήρησις τῶν κανόνων τῆς φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιζητοῦσιν ἐπιτετηδευμένας ἐπεξηγήσεις τοῦ γεγονότος, οὕτινος δυσχερὲς ἀποθαίνει ἡ ἄρνησις.

Καὶ ὁ μὲν FEITH¹ ἰσχυρίζεται, ὅτι τοιαῦται τροφοὶ προσελαμβάνοντο μόνον ἐν περιπτώσει ἀσθενείας ἢ ἐλλείψεως γάλακτος

¹ Antiquitas Homerica. B. II. C. 18. §. 2.



παρὰ τῇ μητρί, ὅπερ θεβαίως συνέβαινεν ἐνίοτε, ἀλλ' ἀτόπως γενι-
κεύεται. Τοῦτο δέ, διότι, καίπερ μὴ πιστεύοντες ὅτι αἱ Ὀμηρικαὶ
γυναῖκες ἦσαν κράσεως κατὰ πολὺ ὑπερτέρας τῶν συγχρόνων, καὶ
φρονοῦντες μᾶλλον, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑπῆρξε τὸ αὐτὸ περί-
που κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς, ἀφ' ἐτέρου οὐδένα ἔχομεν λόγον,
ὅπως παραδεχθῶμεν, ὅτι ἀπέβαινεν αὐταῖς δυσχερεστέρα, ἢ σήμερον
ἡ θήλασις τῶν ἰδίων τέκνων, λόγῳ ὑγείας.

Πιθανωτέρα ἴσως κατὰ τι ἐστὶν ἡ γνώμη τοῦ LENZ¹, φρονοῦν-
τος ὅτι τοῦτο συνέβαινε μᾶλλον, διότι αἱ Ὀμηρικαὶ δέσποιναι,
φέρουσαι ὀλόκληρον τὸ βάρος τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν καὶ εἰς ταύ-
τας δαπανώμεναι, δυσκόλως ἐπῆρχουν καὶ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν
τέκνων αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς πιστεύομεν, ὅτι κ' ἐν τῇ
ἐποχῇ ἐκείνῃ, ὡς ἐν πάσῃ ἐτέρᾳ, ἡ φροντὶς αὕτη ἦν τὸ κύριον
μέλημα τῆς μητρός, ἐὰν δὲ καὶ περὶ ἄλλα ἡσχολοῦντο, ἐποίουν
τοῦτο, διότι εὗρισκον τὸν ἀναγκαῖον χρόνον, βοηθούμεναι, περὶ μὲν
τὴν θεραπείαν τῶν τέκνων ὑπὸ τῶν τροφῶν, περὶ δὲ τὰ οἰκιακὰ
ὑπὸ τῶν θεραπαινίδων.

Ὅλως ἀπαράδεκτος ἀπ' ἐναντίας, καὶ σφαλερὰ ὑπὸ φυσιολογι-
κὴν ἔποψιν, ὡς ὁ ἴδιος ἀργότερον ἀναγνωρίζει, ἐστὶν ἡ ἐτέρα εἰκα-
σία τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ὅτι ἡ ὑπαρξὶς τῶν τιθηνῶν ἐξηγεῖται
διὰ τῆς σημασίας, ἣτις ἀπεδίδετο εἰς τὴν πολυτεκνίαν, καὶ ὅτι
προσελαμβάνοντο αὐται, ἵνα μὴ προώρως ἐξαντλῶνται αἱ μητέρες.
Τοιαύτη λεπτότης ὑπολογισμῶν φαίνεται ἡμῖν ὅλως ἀσύμφωνος
πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς, εἶδομεν δ' ἀφ' ἐτέρου, ὅτι
ἡ γονιμωτέρα τῶν παρ' Ὀμήρῳ γυναικῶν Ἑκάθη, ἐθήλασε μόνη
τὸν πρωτότοκον αὐτῆς υἱὸν Ἑκτορα, καὶ πιθανῶς τοὺς ἐπιλοίπους.

Τὸ καθ' ἡμᾶς πιστεύομεν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐρρέθη, ὅτι ὀλίγον
διαφέρει ὑπὸ τὴν φυσιολογικὴν ἔποψιν ὁ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὰς
μᾶλλον διεστῶσας ἀπ' ἀλλήλων ἐποχάς, καὶ ὅτι, ὅπως σήμερον
προσλαμβάνονται τροφοὶ διὰ διαφόρους λόγους, καὶ κατὰ διαφόρους
περιπτώσεις, αὐτὸ τοῦτο καὶ παρ' Ὀμήρῳ συνέβαινε. Εἶδομεν δὲ
ὅτι, καὶ ὅτε ἀκόμη τὰ τέχνα ἐθηλάζοντο ὑπὸ τῶν μητέρων, ἡ
περιποίησις, καὶ γενικὴ αὐτῶν θεραπεία, ἦν διαπεπιστευμένη εἰς

¹ LENZ. Σ. 67. Ἰδὲ καὶ FRIDREICH. Σ. 216.



τινα τῶν ἀμφιπόλων. Ὑπὸ τοιαύτην ιδιότητα ἀνέθρεψε τὸν Τηλέμαχον ἡ Εὐρύκλεια, ἥτις καλεῖται παρ' αὐτοῦ *μαῖα*. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον προσέλαβε καὶ ἡ Μετάνειρα τὴν Δήμητρα διὰ τὸν μικρὸν Δημοφῶντα.

Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ ἐν λόγῳ τροφοί, πλὴν τῆς ἐπιστάσεως τοῦ ἀνατεθέντος αὐταῖς θρέφους, εἶχον καὶ ἕτερα καθήκοντα. Οὕτως ἡ Εὐρύκλεια ἦν ἡ διευθύνουσα πᾶσας τὰς ἐπιλοίπους ὁμώας, καὶ φυλάττουσα τὰς κλειῖδας τῆς ἀποθήκης. Ὅμοίως δὲ καὶ ἡ Δημήτηρ

Καί κεν παῖδα νεογνὸν ἐν ἀγκοίνῃσιν ἔχουσα
καλὰ τιθηνοίμην, καὶ δώματα τηρήσαιμι.
καὶ κε λέχος στορέσαιμι μυχῶ θαλάμων εὐπῆκτων
δεσπόσυνον· καὶ κ' ἔργα διδασκῆσαιμι γυναῖκας.

Ὑμν. εἰς Δήμ. 144.

Ἀντημείδοντο δὲ ἀναλόγως τῶν παρεχομένων ὑπηρεσιῶν ἐπ' ἀπείροισι μισθῶ Ὑμν. εἰς Δήμ. 173. καὶ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ καταστῶσιν ἐπίζηλοι εἰς πᾶσας τὰς ἐπιλοίπους γυναῖκας. Αὐτόθι, 224. Τοῦτο δ' ἐννοεῖται, ὅτε ἦσαν ἐλεύθεραι, καὶ μισθωταί. Ἀλλὰ καὶ τὰς δούλας ἀκόμη καθίστα σεβαστάς, καὶ πολλῶν ἀμοιβῶν ἀξίας, ἡ ὑπ' αὐτῶν ἀνατροφὴ ἐνὸς τῶν τέκνων τῆς οἰκογενείας. Παράδειγμα τούτου ἔχομεν πάντοτε τὴν Εὐρύκλειαν, ἥτις ἀναθρέψασα καὶ τὸν Ὀδυσσεύα, καὶ τὸν Τηλέμαχον, ἰδιαζόντως ἐτιμᾶτο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Λαέρτου.

Ἐν τούτοις ἡ παρουσία τῆς τροφοῦ οὐδόλως ἐστέρει τὸ θρέφος τῶν προσωπικῶν τῆς μητρὸς φροντίδων. Εἶδομεν ἀλλαχοῦ, ὅτι ἡ Βασίλισσα τῆς Ἐλευσίνης, κ' ἐν καιρῷ νυκτός, ἐπετήρει τὰ διαδήματα τῆς τροφοῦ, τοῖς πᾶσι δὲ τυγχάνουσι γνωστοὶ οἱ ἐξῆς ὠραῖοι στίχοι, ἐν οἷς ἰπαρίσταται ἡ Ἀθηνᾶ προστατεύουσα τὸν Μενέλαον κατὰ τῶν βελῶν

ἡ δὲ τόσον μὲν ἔεργεν ἀπὸ χροός, ὥς ὅτε μήτηρ
παιδὸς ἐέργη μυῖαν, ὅθ' ἠδέϊ λέξεται ὕπνῳ

Ἰλ. Δ. 131.

Ἡ μητρικὴ καρδία οὐδέποτε μεταβάλλεται. Καὶ πρὸ τριάκοντα αἰώνων, κ' ἐν τῷ ἀπωτάτῳ μέλλοντι, κ' ἐν Εὐρώπῃ, καὶ εἰς τὰ παρθένα τῆς Ἀφρικῆς δάση, ἡ μήτηρ μετὰ τῆς αὐτῆς φιλοστοργου φροντίδος κλίνει ἐπὶ τοῦ ὑπνώτοντος αὐτῆς τέκνου, καὶ λησμονοῦσα

8*



τὰ δεινὰ τῆς ἐπιγείου ὑπάρξεως, πλάττει χρυσᾶ τοῦ μέλλοντος ὄνειρα.

Ὅτε δὲ προσέρχεται τῷ Ἀχιλλεῖ ὁ Πάτροκλος
δάκρυα θερμὰ χέων, ὥστε κρήνη μελάνυδρος

Ἰλ. Π. 3.

μετὰ ποίας χάριτος παραβάλλει αὐτὸν ὁ Βασιλεὺς τῶν Μυρμιδόνων πρὸς κοράσιον, τρέχον ὀπισθεν τῆς μητρὸς αὐτοῦ, λαμβάνον αὐτὴν τῆς ἐσθῆτος, καὶ θεωροῦν αὐτὴν δι' ὕγρων ὀφθαλμῶν, μέχρις οὗ λάβῃ αὐτὸ ἐν τῇ θερμῇ αὐτῆς ἀγκάλῃ.

Τίπτε δεδάκρυσαι, Πατρόκλεις, ἥντε κούρη
νηπίη, ἥθ' ἅμα μητρὶ θεοῦς' ἀνελέσθαι ἀνώγει,
εἴανού ἀπτομένη, καὶ τ' ἐσσυμένην κατερύκει,
δακρυόεσσα δέ μιν ποτιδέρκεται, ὄφρ' ἀνέλῃται.

Ἰλ. Π. 10.

Ἄφ' ἑτέρου δὲ ἡ Διώνη, ἀπειλοῦσα τὸν Διομήδην, καὶ λέγουσα, ὅτι

οὐδὲ τί μιν παῖδες ποτὶ γούνασι παππάζουσιν.

Ἰλ. Ε. 408.

παρέχει ἡμῖν πολύτιμον ἀπόδειξιν, ὅτι καὶ τότε ἡ πρώτη λέξις τῶν βρεφῶν ἦν τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, ἢ τῆς μητρὸς, ὑπὸ μορφὴν ἠδεῖαν, ἥτις φαίνεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως πηγάσασα, καὶ διετηρήθη διὰ τῶν αἰώνων. Τὰ Ὀμηρικὰ βρέφη, ὡς καὶ τὰ ἡμέτερα, τὰς πρώτας αὐτῶν συλλαβὰς ἐψέλλιζον εἰς τὰ γόνατα τῶν γονέων, καὶ ἦσαν τὰ ψελλίσματα ταῦτα μία τῶν μεγίστων δι' αὐτοὺς ἡδονῶν.

Ἀληθῶς δὲ φαίνεται, ὅτι ἡ πατρικὴ φιλοστοργία ἐξισοῦτο κατὰ πάντα πρὸς τὴν μητρικὴν. Ὅποσον θελκτικὴ ἡ εἰκὼν τοῦ μικροῦ Ἀστυάνακτος

. . . . ὅς πρὶν μὲν ἐοῦ ἐπὶ γούνασι πατρός
μυελὸν οἶον ἔδεσκε καὶ οἶων πίονα δημόν.

Ἰλ. Χ. 501.

Τίς ἀναγνωρίζει ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην τὸν μέγαν κορυθαίολον Ἔκτορα, τὸν μετὰ τῆς συνήθους εἰς τοὺς Ὀμηρικοὺς ἥρωας ἀσπλαγχνίας κατακερματίζοντα πάντα προστυχόντα πολέμιον; Ὁ διὰ τῆς θέας αὐτοῦ μόνης τρέπων εἰς φυγὴν λεγεῶνας ὀλοκλήρους, ἀντὶ τοῦ δόρατος, κρατεῖ εἰς τοὺς στιβεροὺς αὐτοῦ βραχίονας τὸ τρυφερὸν αὐτοῦ νήπιον, καὶ παρασκευάζει τὴν τροφὴν αὐτοῦ, μέχρις οὗ, ἀποκοιμηθέν, παραλάβῃ αὐτὸ ἡ τροφός.



Τὸ ὄνομα ἐδίδετο φαίνεται εἰς τὸ νεογνὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' οὐχ ἦττον λέγεται περὶ τοῦ Ἀρναίου, ὅτι

Ἀρναῖος δ' ὄνομ' ἔσκε· τὸ γὰρ θέτο πότινα¹ μήτηρ
ἐκ γενετῆς.

᾽Οδ. Σ. 6.

Ὁ FRIEDREICH θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἐξαίρεσιν, ἐξηγουμένην διὰ τοῦ θανάτου, ἢ τῆς ἀπουσίας τοῦ πατρὸς¹. ἀλλ' εἵδομεν ἀλλαχοῦ ὅτι τὸν Ὀδυσσεῦ ὠνόμασεν ὁ πάππος αὐτοῦ Αὐτόλυκος, καθ' ὃ ὀδυσσάμενος (πλανηθεὶς) εἰς διαφόρους χώρας, ὅπως ἀφίχθῃ εἰς Ἰθάκην. Λέγει δὲ ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Λαέρτην, καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ

γαμβρὸς ἐμὸς θυγάτηρ τε, τίθεσθ' ὄνομ' ὅττι κεν εἴπω.

᾽Οδ. Γ. 406.

Ὡστε φαίνεται, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ προνόμιον τοῦ πατρὸς ἐτύγχανεν οὐχὶ ὅσον φρονεῖ ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς ἀποκλειστικόν.

Σπανιώτατα δὲ εἶχε τὸ διδόμενον ὄνομα σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ τῶν γονέων, ἢ συγγενῶν, ἀλλὰ προσετίθετο αὐτῷ πατρωνυμικόν, διακρίνον τὰ ἄτομα τῶν ὁμωνύμων. Οὕτως Βρισηῖς, Χρυσήϊς, Πηλεΐδης, κτλ. Ὁ FRIEDREICH, ἀπαριθμῶν πάντα τὰ χωρία, ὅπου ἀναφέρονται τοιαῦτα ὀνόματα, εὕρισκει νομίζομεν ἐξήκοντα¹. Ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι ἐσμὲν ἐντὸς τῆς ἀληθείας, παρατηροῦντες ἀπλῶς, ὅτι τοῦτο συμβαίνει διὰ πάντας σχεδὸν τοὺς ἀναφερομένους ἐν τοῖς ἔπεσιν ἥρωας καὶ τὰς δύο προμνησθείσας γυναῖκας.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΦΗ.

Τὰ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα ἦσαν εἰσέτι ἄγνωστα ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ. Ἀνετρέφοντο δὲ οἱ παῖδες ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ, καὶ διήρκει ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας μέχρι τῆς ὥρας τοῦ γάμου. Οὕτως ὁ Εὐμαῖος ἀνετρέφει ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Ὀδυσσεύς, μετὰ τῆς νεωτάτης αὐτῆς θυγατρὸς Κτιμένης, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Λαέρτου, μέχρι τῆς ἡθῆς, ὅτε ἡ μὲν νεᾶνις ἀπεστάλη πρὸς τὸν νυμφίον αὐτῆς εἰς Σάμον, ἐκεῖνος δὲ ὡς συβώτης

¹ FRIEDREICH, Σ. 214.

² FRIEDREICH, Σ. 215.



εἰς τοὺς ἀγρούς. Ὅδ. Ο. 370. Κατὰ δὲ τὸν Ἡσίοδον, ἐν τῷ ἀργυρῷ αἰῶνι ὁ παῖς ἀνετρέφετο εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη. Ἔργα καὶ Ἡμ. 165.

Καίτοι τοσοῦτον μακροχρόνιος ἡ ἐν λόγῳ ἐκπαίδευσις, ὀλίγον ὁμοίαζε πρὸς τὴν ἐπιβαλλομένην εἰς τοὺς ἀτυχεῖς παῖδας τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Ἄγνωστοι ἦσαν τότε αἱ διάφοροι γλῶσσαι, αἱ ποικίλαι ἐπιστῆμαι, καὶ ὁ ὁρμαθὸς τῶν παντοειδῶν γνώσεων, δι' ὧν θασανίζομεν, καὶ πολλάκις στρεβλοῦμεν σήμερον τὰς νεαρὰς διανοίας. Ἡ ἀνατροφή ἦν μᾶλλον σύνολον φροντίδων καὶ παραδειγμάτων, ἀναπτυσσόντων ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, καὶ μεταβαλλόντων βαθμηδὸν τοὺς θαλεροὺς βλαστοὺς εἰς εὐκρατῆ καὶ ἀμφιλαφεῖ δένδρα.

Φαίνεται δὲ ὅτι τῶν γυναικῶν ἰδίως ἡ ἐκπαίδευσις εἰς ταῦτα καὶ μόνον περιωρίζετο. Διὰ τὴν παρθένον, τὴν μέλλουσαν μητέρα καὶ οἰκοδέσποιναν, οὐδεὶς ὑπῆρχε τῆς μητρὸς αὐτῆς ἐπιτηδειότερος διδάσκαλος. Παρ' αὐτὴν βιοῦσα, τῶν συμβουλῶν αὐτῆς ἀκροωμένη, καὶ ἀνακουφίζουσα αὐτὴν εἰς τὰς οἰκιακὰς φροντίδας, ἀνεπτύσσετο κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο μέχρι τῆς τελειότητος.

Οὐδ' ἦν μικρὰ ἡ ἄσκησις, ἥτις ἀπητεῖτο διὰ πάσας ταύτας τὰς ἐργασίας, καὶ ἰδίως διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν θαυμασίων ἐκείνων ἐργοχειρῶν, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ ἐρρέθησαν τὰ δέοντα. Πλὴν δὲ τῆς τεχνικῆς, οὕτως εἰπεῖν, εὐχερείας, ἐπεδύλλετο καὶ οὐ μικρὰ τῆς ζωγραφικῆς γνῶσις πρὸς συναρμολογίαν καὶ ἐξύφανσιν τῶν διαφόρων εἰκόνων, δι' ὧν συνήθως ἐποικίλλοντο οἱ πέπλοι. Εἶδομεν ἤδη, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς Ἑλένης εἰς τὸν Τληπόλεμον δωρηθεὶς ἀστὴρ ὥς ἀπέλαμπεν, ἕνεκα τῶν πολυειδῶν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ποικίλων παραστάσεων¹,

Ἄφ' ἐτέρου πιθανὸν ἐστίν, ὅτι σπανίως ἐδιδάσκοντο αἱ παρθένοι τὴν μουσικὴν, διότι οὐδαμοῦ βλέπομεν κόρην τινὰ ἐπαινουμένην ὡς ἐπιτηδεύσαν ἀοιδόν, ἢ μουσουργόν. Κατ' ἀντίστροφον λόγον εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ χοροῦ ἀπεδίδετο οὐ μικρὰ σημασία, διότι, ὡς εἶδομεν, κατὰ διαφόρους περιπτώσεις, οἶαι αἱ γαμήλιοι τελεταί,

¹ LEVESQUE. Mémoires de l'Institut N. Littérature, et Beaux-Arts. T. X. Σ. 385. Ἰδὲ καὶ JOHN. I. 108.

καὶ αἱ μετὰ τὸν τρυγητὸν φαιδραὶ εἰλαπῖναι, αἱ παρθένοι ὠρχοῦντο, ἢ μόναι, ἢ καὶ μετὰ τῶν ἀνδρῶν. Ἐνίοτε δὲ τοσαύτην ἐπεδείκνυσεν τότε χάριν καὶ τέχνην, ὥστε προσκάλουν τὰς γενικὰς ἐπευφημίας τῶν θεωμένων. Ἀλλὰ καὶ τρυφερώτερα ἐγεννῶντο πολλάκις ὡς ἐκ τούτου αἰσθήματα. Οὕτως ὁ Ἑρμῆς, ὡς εἶδομεν, τῆς καλῆς Πολυμήλης

ἠράσατ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδὼν μετὰ μελπομένησιν
ἐν χορῷ Ἀρτέμιδος χρυσηλακάτου κελαδαινῆς.

Ἰλ. Π. 183.

Οὐδαμοῦ ἀφ' ἐτέρου ἀπαντῶμεν παρθένους γυμναζομένας, ἢ ἀσκουμένας· ἡ ἥρωϊκὴ ἐποχὴ ἡγνώνει τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐλαμβάνετο θεδαίως φροντὶς περὶ κανονικῆς τοῦ σώματος ἀναπτύξεως, καὶ περὶ ἐμπνεύσεως εἰς τὰς νέας κόρας εὐγενοῦς τόλμης, καὶ γενναίων αἰσθημάτων. Ἡ νεαρὰ Ναυσικάα, ὁδηγοῦσα διὰ τῆς τρυφερᾶς αὐτῆς χειρὸς τὰς γοργὰς ἡμιόνους, ἐστὶ ζῶσα τούτου ἀπόδειξις, ἡ δὲ γενικῶς ἀποδιδομένη εἰς τὰς γυναῖκες καλλονὴ παρέχει ἀσφαλὲς ἐχέγγυον τοῦ θαθμοῦ, εἰς ὃν αὕτη ἐξετιμᾶτο, καὶ τῆς ἐπιμελείας, μεθ' ἧς ἐκαλλιεργεῖτο πᾶν τὸ συντελοῦν πρὸς διατήρησιν, καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς.

Πολὺ σπουδαιοτέρα ἐτύγγανεν ἐν τούτοις ἡ ἀνατροφή τῶν ἀρρένων. Ὁ νέος εὐγενόπαις, κατὰ τὸν Ὀμηρικὸν αἰῶνα, ἐγεννᾶτο στρατιώτης, καὶ μόνην εἶχε φιλοδοξίαν τὴν κατάληψιν τῆς ἀνηκούσης θέσεως μεταξὺ τῶν ἄλλων ἡρώων. Ἀλλ' ἡ ἀνδρεία, καὶ ἡ περὶ τὰ ὅπλα ἐπίδοσις, οὐδόλως ἀπέκλειε τὴν καλλιέργειαν τοῦ νοῦς, ἡ δὲ χρησιμότης ἐν τοῖς διαβουλίαις, καὶ ἡ τέχνη τοῦ ὀρθῶς καὶ καλῶς λέγειν τὰ συμφέροντα, ἐξετιμᾶτο σχεδὸν ὅσον καὶ ἡ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἀνδραγαθία. Ἡ εὐγλωττία αὕτη καὶ εὐχέρεια περὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὑψίστων τῆς πολιτείας συμφερόντων δικαίως φημίζεται παρὰ τινων συγγραφέων, ὡς ἀφικνουμένη μέχρις αὐτῆς τῆς ῥητορικῆς, καὶ ὡς ἀξιοθαύμαστος δι' ἄνδρας εἰθισμένους εἰς τὴν τύρβην τῶν μαχῶν. Δι' ὃ κ' ἐθεωρήθη ἀείποτε ὁ στίχος

μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηνετῆρά τε ἔργων

Ἰλ. Ι. 443.



ὡς ὑποδεικνύων τὰς δύο θάσεις, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο πᾶσα ἐλευθερία ἀγωγή¹.

Ἀνδρεία, φρόνησις, δικαιοσύνη, αὗται ἦσαν αἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὸν νέον ἥρωα ιδιότητες, καὶ αὗται ἐξαιρετικῶς παρ' αὐτῷ ἐπαινοῦνται². Διὰ τοῦτο δὲ μακαρίζεται ὁ Νέστωρ ὡς ἔχων

υἱέας αὖ πινυτούς τε καὶ ἔγχεσιν εἶναι ἀρίστους

Ἵδ. Δ. 211.

Ἀλλ' ὅπως ἐπιτευχθῇ ὁ διπλοῦς οὗτος σκοπός, μὴ ἐξαρκοῦντος πλέον τοῦ πατρός, προσελαμβάνετο, πρὸς τελείαν τοῦ παιδὸς ἐκπαίδευσιν, καὶ παιδαγωγός. Τοιοῦτος ἦν παρὰ τῷ Ἀχιλλεῖ ὁ Φοῖνιξ, ὅστις, φυγὼν διὰ τὸν γνωστὸν λόγον τὴν πατρικὴν οἰκίαν, ἦλθε πρὸς τὸν Πηλέα, μεμακρυσμένον αὐτοῦ συγγενῇ τυγχάνοντα, καὶ προσελήφθη ὑπὸ τοιαύτην ιδιότητα. Ὁρῶμεν δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου, ὅτι οἱ παιδαγωγοὶ ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ διέφερον τῶν κατὰ τοὺς κλασικοὺς χρόνους συνεχῶς ἀπαντωμένων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν συνήθως ἀργυρώνητοι δοῦλοι, ἢ ἔμμισθοι ὑπηρέται, ἐν ᾧ παρ' Ὀμήρῳ πάντες σχεδὸν οἱ ἀναφερόμενοί εἰσι συγγενεῖς, ἢ φίλοι τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ εἰσέρχονται, προσφεύγοντες ἐκ πενίας, ἢ ἄλλων περιστάσεων, πρὸς τὸν εὐκτῆμονα οἰκοδεσπότην, καὶ ἀνατρέφοντες τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς φιλοξενίας καὶ περιθάλψεως, αἵτινες ἐπεδαψιλεύοντο αὐτοῖς.

Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ παιδαγωγοὶ ἐχρησίμευον ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἔτι τῶν παίδων ἡλικίας, καθόσον ὁ Φοῖνιξ, ὅπως μαλάξῃ τὴν καρδίαν τοῦ μηνιῶντος Ἀχιλλέως, ἐνθυμίζει αὐτῷ πῶς ἔτρεφεν αὐτὸν καθήμενον ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτοῦ, καὶ τίνες προέκυπτον ὡς ἐκ τούτου ἐνίοτε δυσάρεστοι συνέπειαι ἕνεκα τῆς ἀλεγεινῆς νηπιέης τοῦ ἥρωος.

. . . . Ἐπεὶ οὐκ ἐθέλεσκες ἄμ' ἄλλῳ
οὔτ' ἐς δαῖτ' ἰέναι, οὔτ' ἐν μεγάροισι πάσασθαι,
πρίν γ' ὅτε δὴ σ' ἐπ' ἐμοῖσι ἐγὼ γούνεσαι καθίσσας
ὄψου τ' ἄσαιμι προταμῶν καὶ οἶνον ἐπισχών.
πολλάκι μοι κατέδουσας ἐπὶ στήθεσσι χιτῶνα
οἶνου ἀποβλύζων ἐν νηπιέῃ ἀλεγεινῇ.

Ἰλ. I. 491.

¹ HALLENKREUZ, Spec. eloquentiae Ullysse ex Hom. erutum. 1768. LINDGREN, de Nestore eloquentia. ibid. 1753.

² ZOEGA. Quid Homerus et Pindarus de virtute civile diis statuerint. Jen. 1852. Σ. 7.



Ὀλίγαι θεβαίως ὑπάρχουσι τροφοὶ ἐκτελοῦσαι τὸ καθήκον αὐτῶν μετὰ τῆς τρυφερᾶς φροντίδος καὶ ἀγάπης, ἥτις ἐμφαίνεται ἐν τοῖς ἀνωτέρω στίχοις. Ὡραία δ' ἀληθῶς ἐστὶν ἡ εἰκὼν τοῦ θρέφους, ὅπερ οὐδὲν ἐγνώριζεν ἐπὶ τῆς γῆς προσφιλέστερον ἄσυλον τῆς ἀγκάλης τοῦ γέροντος.

Διτηρήθη δὲ ἡ τρυφερὰ αὕτη σχέσις διὰ πασῶν τῶν περιπετειῶν τοῦ πολυκυμάντου θείου τοῦ ἥρωος. Τὰς παιδικὰς ἐκείνας ἀναμνήσεις ἀνακαλεῖ ὁ Φοῖνιξ μετὰ δακρυόντων ὀφθαλμῶν, παρὰ τὸ χεῖλος πλέον τοῦ τάφου εὐρισκόμενος. Ἐπίσης δὲ ἀκμαῖά εἰσὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν φύλακα καὶ ὁδηγὸν τῆς νεότητος αὐτοῦ, μεθ' οὗ καὶ τὴν Βασιλείαν, καὶ τὰς τιμὰς αὐτῆς ἐξ ἴσου πλέον μερίζεται.

Ἴσον ἐμοὶ βασίλευε καὶ ἡμῖν μείρεο τιμῆς.

Ἰλ. I. 616.

Διέμενον δὲ παρὰ τῷ παιδαγωγῷ τούτῳ οἱ εἰς τὰς φροντίδας αὐτοῦ ἀνατεθέντες παῖδες διαρκῶς, κ' ἐδιδάσκοντο παρ' αὐτοῦ τὰ χρήσιμα διὰ παραδειγμάτων μὲν καὶ συμβουλῶν, ὥς πρὸς τὸ ἠθικόν μέρος, καὶ δι' ἀληθοῦς διδαχῆς, ὥς πρὸς τὸ ὕλικόν.

Περὶ τῶν ἀσκήσεων τοῦ νοῦς γενικά τινα μόνον γνωρίζομεν, ὅπερ φυσικόν, καὶ ὥς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου, καὶ ἰδίως ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς γραφῆς. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὥς πρὸς τὰς ἀσκήσεις τοῦ σώματος.

Ἡ γυμναστική ἐστὶν ἀναπόσπαστον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς χαρακτηριστικόν, εὐρίσκομεν δὲ ἤδη αὐτὴν ἀναφερομένην καὶ παρ' Ὀμήρῳ πανταχοῦ, ὅπου πρόκειται περὶ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας οὐδέποτε ἀποδίδεται εἰς τοὺς βαρβάρους¹.

Ἡ περιγραφή τῆς λαμπρᾶς κηδεῖας τοῦ Πατρόκλου, καὶ τῶν παρὰ τοῖς Φαίαξι τελεσθέντων ἀγώνων, παρέχει ἡμῖν ἀκριβῆς ἰδέαν τῶν διαφόρων γυμνασμάτων. Εἰσὶ δὲ ταῦτα τοσοῦτον ποικίλα καὶ δυσχερῆ, ὥστε οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία περὶ τῆς μεγάλης κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους ἀναπτύξεως τῆς σωμαστικῆς, ἥτις κατεῖχε πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν παίδων. Διὰ

¹ FRIEDREICH, 345. KRAUSE, die Gymnastik und Agonistik der Hellenen. 1841. PAULLIS, Realencyclopaedie des klassischen Alterthums. III. B. Σ. 990.



τῆς πάλης, τῆς πυγμῆς, τῆς δισκοβολίας, τοῦ δρόμου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀσκήσεων, ἐκραταιοῦτο τὸ σῶμα, καὶ ὁ παῖς, ἐθιζόμενος ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων εἰς τὰς ἀναμενούσας αὐτὸν ἀργότερον παντοειδεῖς κακουχίας, παρσκευάζετο οὕτω διὰ τὰ πεδία τῆς μάχης.

Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν ἐχρησίμευε καὶ ἡ θήρα, ἥτις ἦν ἡ προσφιλεστέρα τῶν ἐφήβων διασκέδασις. Ὁ Ὀδυσσεύς, ἀπελθὼν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ πάππου, ἐξέρχεται μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς θήραν,

εἰάν ῥ' ἔμεν ἐς θήρην, ἡμὲν κύνες ἡδὲ καὶ αὐτοί.

Ὀδ. T. 429.

καὶ φονεύει μὲν τεράστιον σῦν, ὅστις κατέκειτο ἐκεῖ που πλησίον ἐν πυκνῇ λόχμῃ, ἀλλὰ καὶ πληγοῦται ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸν μηρόν.

Κατ' ἀντίθεσιν τῶν παρ' ἡμῖν συμβαινόντων, ἡ μουσικὴ φαίνεται, ὅτι ἐκαλλιεργεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν μᾶλλον, ἢ ὑπὸ τῶν γυναικῶν, καθ' ὅσον ἕκαστος σχεδὸν τῶν ἡρώων φημίζεται ὡς παίζων ὄργανόν τι, ἐν ᾧ εἶδομεν, ὅτι ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς νεάνιδας. Οἱ πρέσβεις, οἱ ἀποσταλέντες παρὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅπως ἐξιλεώσῃσι τὸν Ἀχιλλέα,

τὸν δ' εὖρον φρένα τερπόμενον φόρμιγγι λιγαίῃ,
καλῇ δαιδαλέῃ, ἐπὶ δ' ἀργύρεον ζυγὸν ἦεν.
τῇ ὃ γε θυμὸν ἔτερπεν, ᾄδε δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν.

Ίλ. I. 189.

Καὶ ὁ Ἑκτωρ δέ, ὄνειδίζων τὸν Πάριν, δραπετεύσαντα ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἅμα ἐπεφάνη ὁ Μενέλαος, λέγει αὐτῷ, ὅτι, εἰάν συνεπλέκετο πρὸς τὸν ἐξαπατηθέντα Βασιλέα τῆς Σπάρτης,

οὐκ ἂν τοι χραίσμῃ κίθαρις τά τε δῶρ' Ἀφροδίτης,
ἢ τε κόμη τό τε εἶδος, ὅτ' ἐν κονίῃσι μιγείης.

Ίλ. Γ. 55.

Καὶ τὴν ὄρχησιν δ' ἐδιδάσκοντο οἱ νέοι, ὅπως καὶ αἱ νεάνιδες, ᾄδοντες μάλιστα ἐνίοτε πρὸς τὸν ἦχον τῶν συνοδευόντων τὸν χορὸν ὀργάνων. Ἐν τούτοις, καίτοι πολλὴ κατεβάλλετο προσπάθεια πρὸς ἐκμάθησιν τῶν ἐγκαλλωπισμάτων τούτων, ἐθεωροῦντο, ὅπως δῆποτε, δευτερεύοντα διὰ τοὺς ἀνδρας, καὶ ἀποδίδονται μᾶλλον εἰς τὸν εἰρηνικὸν τῶν Φαιάκων λαόν, ἢ εἰς τοὺς ἀρειμανίους Ἀχαιοὺς, Ὀδ. Z. 64.



Τῶν νέων ἡρώων ὄντων ἐκτεθειμένων εἰς διαρκεῖς κινδύνους ἔν τε τῇ θήρᾳ καὶ τῷ πολέμῳ, ἐθεωρεῖτο ἀναγκαία πρὸς τούτοις ἡ ἀπόκτησις στοιχειωδῶν τινων γνώσεων, τῆς ἱατρικῆς καὶ χειρουργικῆς. Οὕτως τὴν ἐπίδωσιν τῶν πληγῶν ἐδίδαξε τὸν Ἀχιλλέα ὁ δικαιότατος τῶν Κενταύρων Χείρων. Ἰλ. Λ. 832. Καὶ οἱ υἱοὶ δὲ τοῦ Αὐτολόκου θεραπεύουσι τὴν ὤτειλὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ συὸς τρωθέντος Ὀδυσσέως, Ὀδ. Γ. 456.

Ὁ Ἀχιλλεύς, πλὴν τοῦ παιδαγωγοῦ Φοίνικος, εἶχε καὶ ἕτερον τῆς νεότητος αὐτοῦ σύντροφον καὶ ἐπιτηρητὴν, τὸν Πάτροκλον. Χολωθείς πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμφιδάμαντος, μεθ' οὗ ἔπαιζε τοὺς ἀστραγάλους, καὶ ἀποκτείνας αὐτὸν ἐν στιγμῇ παραφορᾶς, φέρεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μενoitίου ἐξ Ὀφείντος, ὅπου κατῴκει, πρὸς τὸν Πηλέα· οὗτος δὲ προσλαμβάνει αὐτὸν ὡς βοηθὸν περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ, οὗ κατλείται **θεράπων**. Ἰλ. Ψ. 90. Πρεσβύτερος τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ πολύπειρος φίλος μᾶλλον, ἢ διδάσκαλος αὐτοῦ, ἠκολούθει αὐτὸν πανταχοῦ, καὶ δι' ἀγαθῶν συμβουλῶν καὶ παραδειγμάτων, καθωδήγει αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς. Αὐτὸς ὁ Μενoitιος, παρέχων τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὰς δεούσας ὁδηγίας, ἐπακριδῶς σαφηνίζει τὸν κύκλον τῆς ἐνεργητικότητος αὐτοῦ.

τέκνον ἐμόν, γενεῇ μὲν ὑπέρτερός ἐστιν Ἀχιλλεύς,
πρεσβύτερος δὲ σύ ἔσσι· εἴη δ' ὅγε πολλὸν ἀμείνων.
ἀλλ' εὖ οἱ φάσθαι πυκινὸν ἔπος, ἢ δ' ὑποθέσθαι
καὶ οἱ σημαίνειν· ὁ δὲ πείσεται εἰς ἀγαθὸν περ.

Ἰλ. Λ. 789.

Ἀληθῶς δὲ τοσοῦτον ἀκμαία διετηρήθη ἡ ἐπιβρόχῃ αὐτῇ τοῦ Πατρόκλου, ὥστε καὶ πολὺ ἀργότερον ἐπικαλεῖται αὐτὴν ὁ Νέστωρ, ὅπως μαλάξῃ τὸν χόλον τοῦ Ἀχιλλέως.

. ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν
ταῦτ' εἶποις Ἀχιλλεῖ δαΐφρονι, αἷ κα πίθηται.

Ἰλ. Α. 791.

Πόσον δὲ τρυφερά ἡ φιλία, ἥτις, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐγεννήθη μεταξὺ τῶν δύο παιδικῶν συντρόφων, οἶδασι πάντες οἱ τὰ ἔπη καὶ ἅπαξ ἀναγνόντες. Οὐδὲν ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς περιπαθέστερον χωρίον ἐκείνου, ἐν ᾧ ἐπιφαίνεται τῷ πενθοῦντι Ἀχιλλεῖ καθ' ὕπνου ἡ ψυχὴ τοῦ φονευθέντος ἐταίρου, καὶ ἀνακαλοῦσα τὰς ἀρχαίας



ἐκείνας ἀναμνήσεις, παρέχει αὐτῷ τὸν ἔσχατον ἀσπασμόν, πρὶν ἢ ὀριστικῶς κατέλθῃ εἰς τὸν ᾄδην.

καί μοι δὲς τὴν χεῖρ' ὀλοφύρομαι· οὐ γάρ ἔτ' αὖτις
νίσσομαι ἐξ Ἀΐδαο, ἐπὶν με πυρὸς λελάχῃτε.

Ἰλ. Ψ. 76.

ἀφ' οὗ δὲ ὀρέξῃ τὴν χεῖρα ὁ Ἀχιλλεύς, ἐξαφανίζεται κατὰ χθονὸς
ὡς καπνός, ἰκετεύουσα ἵνα

μὴ ἐμὰ σῶν ἐπάνευθε τιθήμεναι ὅστέ', Ἀχιλλεῦ,
ἀλλ' ὁμοῦ, ὥς ἐτράφημεν ἐν ὑμετέροισι δόμοισιν.

Ἰλ. Ψ. 84.

Ὁ παῖς, ὑπερβάς τὴν θρεφικὴν ἡλικίαν, ἠκολούθει ἐνίοτε τὸν
πατέρα, ἀπερχόμενον εἰς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτοῦ, καὶ
ἐκεῖ ἐδιδάσκετο τὰς πρώτας τῆς γεωργίας καὶ βοτανικῆς γνώσεις,
ἃς ἐχρησιμοποίει κατὰ τὸ ἐφικτόν, φυτεύων καὶ περιποιούμενος
δενδρύλλιά τινα. Ἐνίοτε δὲ ὁ πατήρ ἐδώρει τότε αὐτῷ εἰς ἀμοι-
βήν, καὶ πρὸς μεγίστην αὐτοῦ ἀγαλλίαν, τινὰ ἐξ αὐτῶν, περὶ ὧν
ἰδιαιτέρως πλέον ἐμερίμνα, ἀπαραλλάκτως ὥς καὶ σήμερον οἱ
παῖδες, οἰκαιοποιοῦμενοι ἴδιον κηπάριον ἐν τῷ πατρικῷ περιδόλῳ,
ἐπεξεργάζονται αὐτό, καὶ συνήθως καταστρέφουσι πᾶν τὸ ἐκεῖ φυό-
μενον. Ὁ Ὀδυσσεύς, γέρων ἤδη, ἐνθυμίζει τῷ πατρὶ Λαέρτῃ,
ὅτε ἐπισκέπτεται αὐτὸν ἐν τῇ ἐπαύλει αὐτοῦ, τὰς παιδικὰς
ἐκείνας ἐκδρομάς, καὶ ἀριθμεῖ εἰσέτι τὰ δωρηθέντα αὐτῷ δεν-
δρύλλια.

Καὶ πρὸς ἐπίσκεψιν δὲ τῶν συγγενῶν ἀπεστέλλετο ὁ παῖς,
ἅμα ὀλίγον ἡλικιωθεὶς. Τὴν ἐκδρομὴν τοῦ Ὀδυσσεῶς παρὰ τῷ
πάππῳ Αὐτολύκῳ περιεγράψαμεν ἤδη. Ἐγκάρδιος ὑπῆρξεν ἡ
δεξίωσις, καὶ μεγαλοπρεπὲς παρετέθη δεῖπνον πρὸς τιμὴν, καὶ ἀνα-
ψυχὴν τοῦ νέου συγγενοῦς ἀπὸ τῶν κόπων τοῦ δρόμου. Ὅτε δέ,
ἀνδραγαθήσας κατὰ τὴν θήραν, καὶ ἀγλαὰ λαβὼν δῶρα, ἐπιστρέφει

εἰς Ἰθάκην· τῷ μὲν ῥα πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ
χαῖρον νοστήσαντι καὶ ἐξερέεινον ἕκαστα.

Ὅδ. Γ. 463.

Ὅτι τέλος οἱ Ὀμηρικοὶ παῖδες ἐκέκτηντο πᾶσαν τῆς ἡλικίας
αὐτῶν τὴν ζωηρότητα, καὶ οἴχοθεν ἐννοεῖται, καὶ ῥητῶς μαρτυρεῖ-



ται ἐν τῷ ὕμνῳ εἰς τὴν “μητέρα πάντων”, ἐν ᾧ εὐρηται ὁ ἐξῆς στίχος,

παῖδες δ' εὐφροσύνη νεοθηλέϊ κυδιόπουν.

Σ. 13.

Καὶ τότε, ὡς καὶ σήμερον, ἀθροιζόμενα εἰς μικρὸν στῖφος, ἀνεζήτουν φωλεὰς σφηκῶν, καὶ ἀπέτιον ἐνίοτε θαρὺ τὸ τίμημα τῆς τόλμης αὐτῶν, διότι τὰ πτερωτὰ ἔντομα προὔξενουν αἵφνης αὐτοῖς ξένον κακόν. Ἀλλὰ καὶ θλιβερώτεραι συνέβαινον πολλάκις κατὰ τὰς παιδιάς ταύτας σκηναί, ὡς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἤδη ὁ τπαράδειγμα τοῦ Πατρόκλου.

ΠΑΙΓΝΙΑ.

Εἰσὶ δὲ τὰ παρ' Ὀμήρῳ ἀναφερόμενα παίγνια τρία, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν παίδων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐνίοτε παιζόμενα. Τούτων τὸ πρῶτον εἰσὶν οἱ ἀστράγαλοι.

Καὶ φανερόν μὲν, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς διαφοροτρόπου ῥίψεως ἀστραγάλου, ἢ ἀστραγάλων ζώου, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχομεν περαιτέρω λεπτομέρειαν, ὁ δὲ FRIEDREICH σιγᾷ ὅλως περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συγγραφεῖς παρατηροῦσιν ἀπλῶς, ὅτι τοῦ Ὀμήρου οὐδὲν λέγοντος, οὐδεὶς ὑπάρχει ἕτερος τρόπος πρὸς ἐπίτευξιν ὀρθῆς τινος εἰκασίας περὶ παιδιᾶς, ἐν χρήσει πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν. Ἡγνόουν ὁμῶς οἱ ἐν λόγῳ Ὀμηρολόγοι, ὅτι σώζεται ἔτι παρ' ἡμῖν παίγνιον τι παρεμφερές, ὅπερ, ἐὰν μὴ αὐτὸ τὸ Ὀμηρικόν, τυγχάνει οὐχ ἥττον ἀναμφισβήτητος ἐκείνου ἀπόγονος, διασωθεὶς παραδόξως διὰ τῶν αἰώνων ἐν τῷ κάτω λαῷ, καὶ παρέχει ἀσφαλεῖς νύξεις περὶ τοῦ παναρχαίου προγόνου. Ἐάν, ἀντὶ τῆς ἐπιμόνου ἀναδιφήσεως τῶν θυζαντινῶν χρονικῶν, πρὸς ὑποστήριξιν ἐκ προοιμίων ἐσχηματισμένης γνώμης, ἐμελέτα ὁ Φαλμεράϋερ προσεκτικώτερον τὰ ἔθνη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἐπείθετο περὶ τῆς διατηρήσεως ἐθίμων παναρχαίων, ἴσως οὐδέποτε διετάρασσον τὸν φιλολογικὸν κόσμον οἱ πολυθρόλλητοι περὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἡμετέρας φυλῆς ἐνδοιασμοὶ αὐτοῦ.

Πάντες βεβαίως γνωρίζουσι τὸ ἐν λόγῳ παίγνιον. Οἱ συμμετέχοντες κάθηνται ἐν κύκλῳ, καὶ ῥίπτει ἕκαστος κατὰ σειρὰν



τὸν ἀστράγαλον, κατὰ τὴν θέσιν δέ, ἣν οὗτος λαμβάνει καταπίπτων, δίδοται τῷ ρίψαντι ὠρισμένον τι τιμητικόν, ἢ ἀτιμάστικόν ἐπίθετον, καὶ ἀνάλογος ἀριθμὸς ῥαβδισμῶν, οὓς ὀρίζουσι, καὶ καταφέρουσιν οἱ τῶν τιμῶν λαχόντες. Φαίνεται δὲ ὅτι συνήθως προετιμᾶτο ὁ ἀστράγαλος τοῦ θεός, διότι ἄλλως ἀποθαίνει δυσεξήγητος ὁ δι' αὐτοῦ φόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμφιδάμαντος.

Ἐὰν τὸ παίγνιον τοῦτο, ὡς ἀδιστάκτως πιστεύομεν ἦν ὁμοιον πρὸς τὸ κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν ἐν χρήσει, οὐχὶ ὀρθῶς μεταφράζουσιν οἱ Γερμανοὶ τὰ σχετικὰ χωρία διὰ τῆς λέξεως Würfelspiel. Καὶ ὁ BECKER¹ δέ, φρονοῦμεν, ἀπατᾶται, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ Ὀμηρικὸν ἦν ἀπαράλλακτον πρὸς τὸν ἀστραγαλισμὸν τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

Καὶ πράγματι, κατὰ τὴν κλασικὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον δύο ἀστραγαλισμοῦ εἶδη· ὁ ἀρτιασμός, καὶ τὸ πεντελιθίζειν. Περὶ τοῦ ἀρτιασμοῦ, ὅστις ἐκαλεῖτο καὶ *ζυγὰ ἢ ἄζυγα*, ἡ κοινῶς μονὰ ἢ ζυγά, περιττὴ θεδαίως ἀποθαίνει πᾶσα μακρηγορία, διότι διεσώθη ἀμετάβλητος καὶ παρ' ἡμῶν². Τὸ ἐξῆς χωρίον “— Πόσους ὁδόντας εἶπεν ἀντὶ τοῦ πόσα ἔχεις κάρνα. Παιδιὰ γὰρ ἔστι τοιαύτη. Δραξάμενός τις καρύων, καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἐρωτᾷ· πόσα; καὶ εἰ ἐπιτύχη, λαμβάνει ὅσα ἔχει ἐν τῇ χειρὶ, εἰ δ' ἀμάρτη κατὰ τὴν ἀπόκρισιν, ἀποτίει ὅσα ὁ ἐρωτήσας ἔχει³, —” οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην καταλίπει ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ταυτότητος. Ἐκαλεῖτο δὲ ἀστραγαλισμός, διότι ἐχρησίμευον ἀρχικῶς δι' αὐτὸ μικροὶ ἀστράγαλοι, οὓς ἀργότερον ἀντικατέστησαν τὰ κάρνα, ἢ καὶ οἷον ὅποτε ἕτερον μικρὸν ἀντικείμενον⁴. Συνήθης δὲ τυγχάνει καὶ ἡ ἐπὶ ἀναγλύφων παράστασις αὐτοῦ⁵.

¹ BECKER, Gallus B. III. Σ. 25 καὶ HERMANN, Privatalterthümer §. 33. Σ. 32.

² Σχόλια εἰς Ἀριστοφάνους Πλοῦτον 816.

³ Gloss. Paris. d. 1057.

⁴ Ἀριστοφάνους Σφήκες 295. Πλάτων. Λυσίας 207. Πολυδ. III. 137.

⁵ British marbles II. 31. CLARAE Mas. de Sculpt. 323. BECKER, Augusteum III. 160. BÖTTIGER, Amalthea I. 175, καὶ τὰ τέκνα τῆς Μηδείας ἐπὶ τοιχογραφίας. Museum Borb V. 33. καὶ οἱ ἀστραγαλίζοντες. WELCKER, Alte Denkmäler, B. I. 248.



Καθ' ὅμοιον τρόπον διεσώθη ἀναλλοίωτον μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ τὸ πεντελιθίζειν, ἢ πενταλιθίζειν¹, ἤτοι τὰ πασίγνωστα πεντόβολα. Περιγραφὴν αὐτοῦ, ἐξ ἧς ἀποδείκνυται ἡ ἐντελής ὁμοιότης, εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Πολυδεύκῃ², τὴν ἐξῆς: “Τὰ δὲ πεντάλιθα, ἤτοι λιθίδια, ἢ ψῆφοι, ἢ ἀστράγαλοι πέντε ἀνεξόριπτοῦντο, ὥστε ἐπιστρέψασθαι τὴν χεῖρα καὶ δέξασθαι τὰ ἀναξόριφθέντα, κατὰ τὸ ὀπισθένειν, ἢ εἰ μὴ πάντα ἐπισταίῃ, τῶν ἐπιστάντων ἐπικειμένων ἀναιρεῖσθαι τὰ λοιπά, τοῖς δακτύλοις. Γυναικῶν δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἡ παιδιά.” Καὶ τοῦ παιγνίου δὲ τούτου, ὅπερ διὰ τὸν αὐτόν, ὃν καὶ τὸ ἀνωτέρω, λόγον ἐκαλεῖτο ἀστραγαλισμός, σώζεται διάγραμμα ἐν τῇ γνωστῇ εἰκόνι, τῇ παριστάσῃ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Νιόβης τῇ Λητοῖ³.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, καθ' ἃ νομίζομεν, ὅτι καταχρηστικῶς μᾶλλον ἀποδίδεται τὸ ὄνομα ἀστραγαλισμός εἰς τὰ παίγνια ταῦτα. Καὶ φυσικὸν μὲν, ὅτι ὁ BECKER, ἀγνοῶν τὴν διατήρησιν τοῦ παρ' ἡμῖν σωζομένου, ἐθεώρησεν αὐτά, ὡς παρεμφερῆ πρὸς τὸ Ὀμηρικόν, ἀλλ' ἀδιστάκτως ὑποστηρίζομεν ὡς ὀρθότερον τὸν ἡμέτερον ἰσχυρισμόν.

Τὸ δεύτερον, καὶ ἐπισημότερον τῶν Ὀμηρικῶν παιγνίων, εἰσὶν οἱ πεσσοί, εἰς οὓς, ὡς εἶδομεν, ἠσχολοῦντο καὶ οἱ μνηστῆρες πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ὀδυσσεύος. Περὶ πεσσείας, ἢ πεττείας πλεῖστα, καὶ λίαν σοφὰ ἐγράφησαν⁴, ἀλλὰ τοσοῦτον περίπλοκον ἦν τὸ παίγνιον τοῦτο, ὥστε οὐδὲν θετικὸν τυγχάνει γνωστόν, διότι ἐλάχιστα τὰ σωζόμενα χωρία, τὰ χορηγοῦντα θεβαιότητά τινα εἰς τὰς διαφόρους εἰκασίας.

Τῆς πεττείας ἐφευρετῆς λέγεται ὁ Παλαμήδης⁵, καὶ διὰ τοῦτο παρίσταται παρ' Εὐριπίδῃ⁶ παίζων αὐτὴν μετὰ τοῦ Πρωτεσιλάου.

¹ MEINECKE. Comse. Fragm. 392.

² Πολυδεύκης, II. 126.

³ PANOLFKA. Bilder antik. Lebens. 197.

⁴ MEURSIUS, de Ludis Gr. in Oron. thes. T. III. Σ. 982. BELANGERUS, ibid. 934. SOUTER, ibidem 103.

⁵ Alcid. Palamid. §. 27.

⁶ Εὐριπίδης, Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι, 194.



Ὅμοίως λέγονται παίζοντες καὶ ὁ Αἴας, καὶ ὁ Ἀχιλλεύς¹, ὥστε κοινῶς ἀναγνωρίζεται ἡ ἀρχαιότης τοῦ παιγνίου τούτου, οὐ αἱ ἀπαρχαὶ κρύπτονται ἐν τῷ σκότει τῶν μυθικῶν χρόνων.

Ὁ Πολυδεύκης² διακρίνει δύο πεττείας εἶδη· καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου λέγει “Ἐπειδὴ ψῆφοί εἰσιν οἱ πεσσοί, πέντε δ’ ἐκάτερος εἶχε τῶν παιζόντων, ἐπὶ πέντε γραμμῶν εἰκότως εἴρηται παρὰ Σοφοκλεῖ,

Καὶ πεσσὰ πεντάγραμμα καὶ κύβων βολαὶ
τῶν δὲ πέντε τῶν ἐκατέρωθεν γραμμῶν μέση τις ἦν ἱερὰ καλουμένη
γραμμὴ, καὶ ὁ τὰ ἐκείθεν κινῶν πεττά, παροιμίαν ἐποίει — κινεῖ
τὸν ἀφ’ ἱερᾶς —”.

Πλὴν τούτων οὐδεμίαν ἐτέραν ἔχομεν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ παιγνίου εἰδησιν, ὅμοια δέ, ἢ σκοτεινότερα λέγουσιν ὁ τε Εὐστάθιος³, καὶ ὁ τοῦ Πλάτωνος Σχολιαστής⁴, οὐδ’ ἐπιχέουσι πλεϊότερον φῶς ὁ Ἡσύχιος⁵, καὶ τὸ μέγα Ἑτυμολογικόν⁶. Ἀλλὰ κ’ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ βοηθεῖ ἡμᾶς θαυμασίως ἡ τύχη, καθ’ ὅσον σώζεται ἐν Ἑλλάδι παίγνιον, ὅπερ οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι ἔχει ἱκανὴν πρὸς τὴν πεττείαν ὁμοιότητα· ἐννοοῦμεν δὲ τὴν πασίγνωστον ἐννεάδα. Καὶ περὶ ἐντελοῦς μὲν ταυτότητος οὐδόλως πρόκειται ἐνταῦθα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Πολυδεύκου, ἀλλὰ πιστεύομεν ἀδιστακτως, ὅτι ὑφίσταται καὶ ἔδω ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια τῆς ἀμέσου καταγωγῆς, ἣν εὔρομεν καὶ διὰ τὸν ἀστραγαλισμόν.

Ἡ ἀκριβεστάτη διάσωσις τοῦ ἀρτιασμοῦ, καὶ τοῦ πεντελιθάζειν ἐν τῷ παρ’ ἡμῖν λαῷ δικαιοῦσιν ἡμᾶς, φρονοῦμεν, ἀναζητοῦντας καὶ τῶν ἐτέρων παρ’ ἡμῖν δημοτικῶν παιγνίων τὰς ἀπαρχὰς ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις, ἢ μᾶλλον θεωροῦντας ταῦτα ὡς λείψανα ἐκείνων. Πράγματι δὲ εἰς τὰς βαθμίδας τοῦ Παρθενῶνος εὐρέθη ἐγκεχαραγμένον τὸ γνωστὸν σχῆμα τῆς ἐννεάδος, ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος δεδαίως χρονολογούμενον⁷.

¹ Monitore dell’ Instituto archeol. II. 22. WELCKER. Rhein. Mus. B. III. 600.

² Πολυδεύκης 9. 97.

³ Εὐστάθιος H. 397. 27.

⁴ Σχολιαστής Πλάτωνος εἰς Νομ. IV. 820.

⁵ Ἡσύχιος εἰς λέξιν πεσσά.

⁶ Μέγα Ἑτυμολογικόν εἰς φωνὴν πεσσοί.

⁷ A. R. RANGABÉ Antiquités Helléniques Tom. 2.



Περὶ τοῦ δευτέρου τῆς πεττείας εἵδους λέγει ὁ Πολυδεύκης¹ “— Ἡ διὰ πολλῶν ψήφων παιδιὰ πλινθίον ἐστὶ χώρας ἐν γραμμαῖς ἔχον διακειμένας, καὶ τὸ μὲν πλινθίον καλεῖται — πόλις — τῶν δὲ ψήφων ἐκάστη — κύνων —. Διηρημένων δὲ εἰς δύο τῶν ψήφων ὁμοχρόων κατὰ τὰς χώρας, ἡ τέχνη τῆς παιδιᾶς ἐστὶν περιλήψει τῶν δύο ψήφων ὁμοχρόων τὴν ἑτερόχρονον ἀναιρεῖν”.

Καὶ ὁῦτον μὲν ὅτι καὶ τὸ παίγνιον τοῦτο ἦν παρεμφερὲς πρὸς τὸ σημερινὸν ζατρίκιον, ἢ μᾶλλον τὴν δάμαν, ἀλλ’ οὐδὲν ἀπολύτως γνωρίζοντες περὶ τοῦ θαθμοῦ τῆς συγγενείας, θεωροῦμεν μάταιον τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον, τοσούτῳ μᾶλλον καθ’ ὅσον ἐτύγγανε λίαν περίπλοκον. Τοῦτο ὡς ἐκ περισσοῦ ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς χωρίου τοῦ Πλάτωνος “Πεττευτικὸς δὲ ἢ κυβευτικὸς οὐδ’ ἂν εἷς γένοιτο, μὴ αὐτὸ τοῦτο ἐκ παιδὸς ἐπιτηδεύων, ἀλλὰ παρέργῳ χρώμενος”².

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ πεττείας γενικῶς. Τῆς δὲ Ὀμηρικῆς ὁ ἀκριθὲς καθορισμὸς ἀποβαίνει θεθαίως ἀδύνατος, διότι σιγᾷ αὐτὸς ὁ ποιητής, ἀλλ’ οὐχ ἥττον φαίνεται ἡμῖν ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὀλίγον αὖτε διέφερε τῆς κλασικῆς, καὶ ἰδίως τοῦ πρώτου αὐτῆς εἵδους.

Ὁ Ἀλεξανδρινὸς Ἀπίων, κατὰ τὸν Ἀθήναιον³, λέγει, ὅτι ἔμαθε παρὰ τοῦ Ἰθακησίου Κτήσωνος, ὅτι ἡ Ὀμηρικὴ πεττεία, ἡ παρὰ τῶν μνηστήρων παιζομένη, ἦν εἶδος μαντείας παρ’ αὐτῶν ἐπινοηθείσης, ὅπως εἰκάσῃ τὴν ἐπιτυχίαν, ἢ ἀποτυχίαν τῆς μνηστείας αὐτῶν. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν ὡς ἐξῆς. Ἐκαστος τῶν μνηστήρων, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἦσαν ἐξήκοντα ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν, ἔθετε πεσσὸν εἰς μίαν ἐκ δύο ἄντικρυς ἀλλήλων κειμένων σειρῶν, ὧν ἑκατέρα περιεῖχεν ἐπομένως τριάκοντα τέσσαρας. Ἐν μέσῳ δέ, ὅπου ἔμενε κενὸς τις χώρος, ὑπῆρχεν ἕτερος πεσσός, καλούμενος Πηνελόπη, καθ’ οὗ ἐπετίθετο ἐναλλάξ διὰ τοῦ πεσσοῦ αὐτοῦ ἕκαστος τῶν παιζόντων. Ἐν περιπτώσει δ’ ἐπιτυχίας, ἔθετεν εἰς τὴν κεντρικὴν ἐκείνην θέσιν τὸν ἴδιον πεσσόν, καθ’ οὗ ἐπετίθετο διὰ τῆς Πηνελόπης. Ἐπιτυχάνων δὲ καὶ ἐκ δευτέρου, ἀνεκηρύσσετο νικητής, καὶ

¹ Πολυδεύκης IX. 18.

² Πλάτων, Πολιτικά, II Σελ. 374.

³ Ἀθήναιος I. Σελ. 16.



ἔτρεφε πλέον ἡδεΐας ἐλπίδας περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς μνηστείας αὐτοῦ¹.

Ἀλλὰ ταῦτα φαίνονται ἡμῖν μυθώδη, καθόσον, ἐὰν ἐπρόκειτο ἀληθῶς περὶ ἐξαιρετικοῦ τινος τοιούτου παιγνίου, ἀνεξήγητος ἀποβαίνει ἡ σιγή τοῦ Ὀμήρου, καταλείποντος πᾶσαν αὐτοῦ τὴν κατανόησιν εἰς τῶν ἀκροατῶν τὴν μαντικὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἀγχίνοιαν τῶν σχολιαστῶν. Καὶ ἂν δ' ἔτι ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πεττείας ἐτύγγανε πασίγνωστον ἐν τῷ Ὀμηρικῷ αἰῶνι, ἀπίθανος φαίνεται ἡμῖν ἡ περὶ αὐτοῦ μνεία, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης νύξεως, ὅτι σκοπὸς αὐτοῦ ἦν ἡ περὶ Πηνελόπης μαντεία. Ὡστε τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τοῦ Ἀθηναίου θεωροῦμεν μᾶλλον ὡς ἀναφερόμενον εἰς μεταγενέστερόν τι παίγνιον, ὅπερ προσέλαθεν ἴσως τὴν Ὀμηρικὴν ἐπωνυμίαν.

Καθ' ὅμοιον τρόπον συγγραφεῖς τινες ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ Αἴας καὶ ὁ Ἀχιλλεύς, οὓς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, καὶ οἱ λοιποὶ ἥρωες, διὰ τῆς πεττείας ἐπεζήτουν, οὐχὶ μόνον τὴν θυμηδίαν, ἀλλὰ καὶ οἰωνόν τινα αἴσιον περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐπ' οὐδενὸς γνωστοῦ χωρίου στηριζόμενα, θεωροῦμεν ὡς ἀπλᾶς, καὶ ἀδικαιολογήτους εἰκασίας. Τὸ τρίτον τέλος Ὀμηρικὸν παίγνιον ἐστὶν ἡ σφαῖρα, ἥτις δὲς ἀναφέρεται. Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῇ πρὸς τὸν αἰγιαλὸν ἐκδρομῇ τῆς Ναυσικάας, καὶ τῶν ὁμωῶν αὐτῆς, ἣν λεπτομερῶς περιεγράψαμεν. Καὶ τὸ δεύτερον δὲ παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ἡ ἀυλὴ τοῦ Ἀλκινόου. Μετὰ τὸ ᾄσμα τοῦ ἀοιδοῦ, ὀρχοῦνται οἱ δύο ἄριστοι τῶν παρὰ Φαίᾳξι χορευτῶν, ὁ Ἄλιος καὶ Λαοδάμας, *μουνὰξ ἐπεὶ σφίσιν οὔτις ἔριζε*, χορόν τινα, ὅστις συνέκειτο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἐνὸς ἔντεχνον ἀνάρριψιν σφαίρας καὶ τὴν ἐπιτηδεΐαν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐτέρου λῆψιν. Τὸ Ὀμηρικὸν χωρίον ἐστὶ τὸ ἐξῆς:

Τὴν ἕτερος ρίπτασκε ποτὶ νέφεα σκιάεντα
ἰδνωθεὶς ὀπίσω· ὁ δ' ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἀερθεὶς
ῥηϊδίως μεθέλεσκε, πάρος ποσὶν οὔδας ἰκέσθαι.

Ὀδ. Θ. 376.

οὐδενὸς δὲ δεῖται σχολίου.

¹ WIEDEBURG, Humanist. Magazin 487. 3. NITZSCH εἰς Ὀδύσ. Α. 107.

Ὁ FRIEDREICH διακρίνει μεταξύ τῶν δύο περιπτώσεων, καὶ στηριζόμενος εἰς τὸν στίχον, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἡ Ναυσικάα, ῥίψασα τὴν σφαῖραν κατὰ μιᾶς τῶν ἀμφιπόλων, καὶ ἀμαρτοῦσα τοῦ σκοποῦ, ἐξυπνᾷ τὸν ἐκεῖ που ἐγγὺς ὑπνώττοντα Ὀδυσσεά, λέγει ὅτι τὸ μὲν παίγνιον τοῦ Ἀλίου καὶ Λαοδάμαντος ἦν ἀληθῆς ὄρχησις, ἐν ᾧ τὸ τῶν νεανίδων συνέκειτο ἀπλῶς εἰς τὴν ὑπὸ τῆς μιᾶς κατὰ τῆς ἐτέρας τῆς σφαίρας βολήν· ἐν ἄλλοις λόγοις οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ τὸ γνωστὸν εἰς πάντας τοὺς εἰς τὰ ἡμέτερα Σχολεῖα φοιτήσαντας “*θάρει θάρει ρτούπ*”. Ἀλλὰ τὸ παίγνιον τοῦτο τυγχάνει τοσοῦτον θίαιον, ὥστε φαίνεται ἡμῖν ὅλως ἀνάρμοστον εἰς νεάνιδας· ἄλλως τε δὲ πῶς συμβιδάζεται πρὸς αὐτὸ ὁ στίχος,

τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς.

Ὅδ. Ζ. 101.

καὶ πῶς ἦδεν ἡ Ναυσικάα πρὸς παίγνιον, ὅπερ καὶ αὐτὴν τὴν ἀναπνοὴν καθιστᾷ δυσχερῇ; Θεωροῦμεν ἐπομένως πιθανωτέραν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου παιγνίου, ἢ χοροῦ, ὃν ὤρχήσαντο ὁ Ἄλιος καὶ Λαοδάμας, ὅτε φυσικόν ἐστι τὸ ἄσμα τῆς Βασιλόπαιδος. Ἐὰν δὲ αὕτη ῥίπτῃ τὴν σφαῖραν κατὰ τῆς ἀμφιπόλου, ποιεῖ τοῦτο πιθανῶς μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ χοροῦ, καὶ ὅτε

ζεύξας ἡμιόνους πτόξασά τε εἴματα καλά,

Ὅδ. Ζ. 111.

ἐτοιμάζεται πρὸς ἀναχώρησιν.

Πιθανὸν δέ, ὅτι πράττει τοῦτο ἀπλῶς κατὰ τύχην, τῆς σφαίρας μεινάσης εἰς χεῖρας αὐτῆς, καὶ ὅπως ἡ ἐν λόγῳ ἀμφίπολος ἐναποθέσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἀπήνην.

Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, ἐν καὶ μόνον ἐστὶ τὸ ἐν λόγῳ Ὀμηρικὸν παίγνιον, ἀναφερόμενον ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, καὶ ἀκριβῶς ἐν τῇ δευτέρᾳ περιγραφόμενον. Ἐν τῷ παιγνίῳ δὲ τούτῳ ἔχει θεδαίως τὰς πηγὰς αὐτῆς καὶ ἡ νεωτέρα σφαιριστική, ἢ ἐν τοῖς γυμναστηρίοις ἀπαντωμένη, καὶ ἀποτελοῦσα τῆς ὀρχηστικῆς μέρος. Ὁ FRIEDREICH, ὅπως συμβιδάσῃ ταῦτα πάντα, ἐπιλέγει „Beide Arten dieses Balspieles waren zuweilen mit Tanz verbunden“¹, ἀλλ’ ἡ ἐλαφρὰ αὕτη παρατήρησις οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν.

¹ “Ἦτοι” — ἀμφότερα τὰ εἶδη τοῦ διὰ σφαίρας παιγνίου τούτου ἦσαν ἐνίοτε μετὰ χοροῦ συνδεδεμένα”. —



ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΙΑ.

Πόσον θαθὺ ἦν κατὰ τοὺς παναρχαίους ἐκείνους χρόνους τὸ αἶσθημα τῆς φιλοστοργίας, εἶδομεν ἤδη, καὶ εἰς ἀθάνατον αὐτοῦ μνημεῖον ἵσταται ἡ κατὰ τὴν παράδοσιν ἀπολιθωθείσα Νιόβη, ἥτις χέει διὰ τῶν αἰώνων δάκρυα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν τέκνων αὐτῆς¹.

Οὐχ ἥττον δὲ τρυφερὸν ἐτύγγανε καὶ τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς φίλτρον τῶν τέκνων, ἀμφοτέραι δ' αἱ σχέσεις αὗται, ὥς καὶ ὁ γάμος, ἐξ οὗ πηγάζουσιν, ἔχουσιν ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ἐποχῇ εὐγενές τι καὶ ὑψηλόν.

Ὁ Πρίαμος, προσπεσὼν τῷ Ἀχιλλεῖ, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ τὸ σῶμα τοῦ Ἑκτορος, ἀντὶ ἄλλων παρακλήσεων, ἐνθυμίζει αὐτῷ τὸν πατέρα

μνησαι πατρός σοῖο, θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,
τηλίκου ὥς περ ἐγών, ὅλοφ' ἐπὶ γήραος οὐδῶ.

Ἰλ. Ω. 487.

καλῶς γνωρίζων ὅτι οὗτος ἦν ὁ ἄριστος τρόπος, ὅπως συγκινήσῃ τὸν ἥρωα. Ἀληθῶς δ' ἐκραγεῖς οὗτος εἰς δάκρυα εἰς τὴν ἀνάμνησιν ταύτην, παραχωρεῖ τῷ δειλαίῳ γέροντι τὸ πτώμα τοῦ υἱοῦ, Ἰλ. Ω. 510. Ἐὰν δὲ ἀλλαχοῦ, κλαίων τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου, λέγει ὁ Ἀχιλλεὺς ὅτι

... οὐ μὲν γάρ τι κακώτερον ἄλλο πάθοιμι
οὐδ' εἴ κεν τοῦ πατρὸς ἀποφθιμένοιο πυθοίμην,

Ἰλ. Τ. 322.

τοῦτο, οὐ μόνον οὐδόλως ἀντιθαίνει πρὸς τὰ προλεχθέντα, ἀλλ' ἀποδεικνύει ἀπ' ἐναντίας, ὅτι τὸ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ πατρὸς πένθος ἐθεωρεῖτο τὸ πάντων δεινότατον.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Νέστωρ, παροτρύνων εἰς ἀντίστασιν τοὺς τραπέντας Ἀχαιοὺς, ἐξορκίζει αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τῶν γονέων αὐτῶν, ὥς τὸ πάντων ἱερώτατον.

λίσσεθ' ὑπὲρ τοκέων γουνούμενος ἄνδρα ἕκαστον.

Ἰλ. Ο. 660.

¹ CICERO, Tusc. III. 63. CRAMER 164.



Καὶ ὁ Ἑλπήνωρ, ἰκετεύων τὸν ἐν ᾿Αθῇ κατελθόντα Ὀδυσσεά, ὅπως μετὰ τὴν παλινόστησιν αὐτοῦ μὴ καταλίπη αὐτὸν ἄκλαυστον καὶ ἄταφον, ἀλλὰ πήξῃ αὐτῷ τύμβον παρὰ τὴν θίνα τῆς θαλάσσης, ποιεῖ τοῦτο

πρὸς τ' ἀλόχου καὶ πατρός, ὅς σ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα
Τηλεμάχου θ', ὃν μόνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες

Ὀδ. Α. 68.

Πόσον δὲ τρυφεραὶ αἱ ἐκφράσεις τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις κλαίει εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ γέροντος αὐτοῦ πατρός Πηλέως, Ἰλ. Τ. 337. καὶ πόσον κατανοκτικὴ ἡ συνδιάλεξις μεταξὺ τοῦ εἰς ᾿Αἶδην κατελθόντος Ὀδυσσεώς, καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ ἥρωος, ὅστις κ' ἐν τῷ στυγνῷ ἐκείνῳ ἐνδiciαιτήματι ζητεῖ μετὰ πόθου εἰδήσεις τοῦ γηραιοῦ πατρός, καὶ ἀσχάλλει εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι, αὐτοῦ ἀπόντος, στερεῖται ἴσως τῆς ὀφειλομένης τιμῆς, καὶ περιποιήσεως. Ὀδ. Α. 504.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ γέροντος Λαέρτου ὁποῖον τὸ αἰδῖον πένθος ἐπὶ τῇ στερήσει τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ, ὅτε δὲ τέλος ἐπιστρέφει ὁ Ὀδυσσεύς, μετὰ εἰκοσαστῇ ἀπουσίᾳ, καὶ εἰσερχόμενος λάθρα εἰς τὸ Μέγαρον αὐτοῦ, εὕρισκει τὸν γέροντα πατέρα μόνον, καὶ τηρόμενον,

γῆραϊ τειρόμενον, μέγα δὲ φρεσὶ πένθος ἔχοντα

Ὀδ. Ω. 333.

συντρίβεται τοῦ ἥρωος ἡ καρδία εἰς τὸ ἀλγεινὸν τοῦτο θέαμα, καὶ

στάς ἄρ' ὑπὸ βλωθρὴν ὄγχνην κατὰ δάκρυον εἶδεν
μερήριξε δ' ἔπειτα κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμὸν
κύσσαι καὶ περιφῦναι ἐὼν πατέρ' ἡδὲ ἕκαστα
εἰπεῖν.

Αὐτόθι. 277.

Ἀλλὰ μετὰ δευτέραν σκέψιν, καὶ ὅπως, πρὶν ἢ καταστῇ γνωστός, ἐξερευνήσῃ τὰ ἐν Ἰθάκῃ συμβαίνοντα, διηγεῖται πλαστήν τινα ἱστορίαν, ἐν ᾗ παρενείρει καὶ τινὰς περὶ τῶν πλανήσεων αὐτοῦ εἰδήσεις, εἰς τὸ ἄκουσμα δὲ τοῦτο τὸν δειλαιοὺν γέροντα

..... ἄχεος νεφέλη ἐκάλυψε μέλαινα
ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἐλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν
χεύατο κάκ κεφαλῆς πολιτῆς, ἀδινὰ στεναχίζων.

Αὐτόθι. 317.

τότε δὲ τέλος, ἀπορρίπτων τὸ προσωπεῖον ὁ Ὀδυσσεύς

κύσσε δὲ μιν περιφύς ἐπιάλμενος, ἥδὲ προσηύδα.

Κεῖνος μὲν τοι ὅδ' αὐτὸς ἐγώ, πάτερ, ὃν σὺ μεταλλᾷς,
ἀλλ' ἴσχεο κλαυθμοῖο γόοιό τε δακρυόεντος.

Αὐτόθι 323.

Καὶ ὁμῶς ἔτι ἴσως περιπαθεστέρα τυγχάνει ἡ πρώτη συνάντησις τοῦ Ὀδυσσεύς μετὰ τοῦ Τηλεμάχου. Ἐπανακάμπτων οὗτος ἐκ Πύλου, μετὰ τὴν ματαίαν τοῦ πατρὸς ἀναζήτησιν, ἔρχεται παρὰ τῷ συδῶτῃ Εὐμαίῳ, ὅπου εὕρισκετο ἤδη ἄγνωστος καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, πρὸ μικροῦ ἀφικθείς. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος, κατὰ τὸ εἰωθός, διηγεῖται τῷ υἱῷ μυθώδη τινὰ περὶ ἑαυτοῦ, μεταμορφοῦται, τῇ βουλήσει τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἐπιφαίνεται εἰς τὰ ἐκπεπληγμένα αὐτοῦ ὄμματα οὕτω λαμπρὸς καὶ νεάζων, ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐκλαμβάνει αὐτὸν ὡς Θεόν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, πεισθεὶς περὶ τῆς ἀληθείας,

ἀμφιχυθεὶς πατέρ' ἐσθλὸν ὀδύρετο, δάκρυα λείβων.

ἀμφοτέροισι δὲ τοῖσιν ὑφ' ἥμερος ὤρτο γόοιο

κλαῖον δὲ λιγέως, ἀδινώτερον ἢ τ' οἶωνοι

φῆναι ἢ αἰγυπιοὶ γαμψώνυχες, οἷσί τε τέκνα

ἀγρόται ἐξεείλοντο πάρος πετεηνὰ γενέσθαι

ὥς ἄρα τοίγ' ἐλκεῖνόν ὑπ' ὀφρύσι δάκρυον εἶδον.

Ὅδ. II. 219.

Ἡ παραβολὴ αὕτη πρὸς τοὺς θρήνους τῶν πτηνῶν, ὧν ἀρπάζονται ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν οἱ νεοσσοί, ἐστὶν ἐν τῶν θεσπεσίων ἐκείνων χωρίων, δι' ὧν τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου ἀοιδοῦ ὑπερέχουσιν πάσης ἐτέρας γνωστῆς ποιήσεως.

Καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐὰν ἐξηφανίζοντο τεκμήρια, ἡ περὶ τας συγγενικάς σχέσεις τρυφερότης αὕτη τυγχάνει ἐπαρκῆς ἀπόδειξις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ὀμηρικοῦ κόσμου. Ἀλλ' ὑπάρχει φίλτρον πάντων τῶν ἐτέρων περιπαθέστερον, αἰδῖον ὡς τὸ πνεῦμα, καὶ ἄπειρον ὡς ἡ ὕλη, τὸ πρὸς τὴν μητέρα, οὐδόλως δὲ ἡγνόςαι τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὁ μέγας ἀριστοτέχνης. Ἐὰν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῶν ἐπῶν αὐτοῦ ἀπαστράπτουσιν αἱ καλλοναὶ ἐκεῖναι, αἵτινες διακρίνουν τὴν ὑπάτην μεγαλοφυΐαν, ὀλίγα ὑπάρχουσι παρ' αὐτῷ χωρία θεσπεσιώτερα ἐκείνων, ἐν οἷς περιγράφονται σχέσεις τοιαῦται, καταφανές δ' ἐστὶ καὶ εἰς τὸν ἐπιπόλαιον ἀναγνώστην, ὅτι αὐτὸς ὁ ποιητὴς μετ' ἰδιαιτέρου ἔρωτος ἐνησμενίσθη συναρμόζων τῆς

γραφίδος αὐτοῦ τὰ λεπτότερα καὶ θελητικώτερα χρώματα διὰ τὰς περιγραφὰς ἐκείνας.

Οἱ κ' ἐπιτροχάδην μόνον τὴν Ὀδύσσειαν ἀναγνόντες διεῖδον βεβαίως ἐν τῇ νεκρίᾳ τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἤρυσθη ὁ Δάντης τὴν πρώτην ἔμπνευσιν τῆς ἀληθῶς θείας αὐτοῦ Κωμωδίας· πιστεύομεν δέ, ὅτι συμφωνοῦσιν οὗτοι μεθ' ἡμῶν, θεωροῦντες τὸ πρότυπον ὡς ἐφάμιλλον τοῦλάχιστον τῆς ἀπομιμήσεως. Βεβαίως ἐκεῖ πρόκειται περὶ ἑνὸς μόνου ἄσματος, περὶ μιᾶς θαυμασίας σελίδος μεταξὺ τοσούτων ἐτέρων, ἐν ᾗ τὸ ἔργον τοῦ Ἀλιγιέρη τυγχάνει αὐτοτελές, καὶ παμποίκιλον, ἀλλ' ἀμφότερα φαίνονται ἐξελθόντα ἐκ τῆς αὐτῆς πανισχύρου καὶ ζοφερᾶς φαντασίας, ἥτις οὐ μόνον γνωστοὺς κόσμους ἀπεικονίζει, ἀλλὰ καὶ ἀναπλάττει τοὺς εἰς τὰ ὑποχθόνια ἐρέβη κρυπτομένους.

Ὅπως δὲ ἐν τῇ θείᾳ Κωμωδίᾳ τὸ ἐπεισόδιον τῆς Φραγκίσκας καὶ τοῦ Παύλου δονεῖ καὶ τὰς μυχαιτάτας ἵνας τῆς καρδίας τοῦ ἀναγνώστου, οὕτως ἐν τῇ νεκρίᾳ ἡ ὁμιλία τοῦ Ὀδυσσεὺς μετὰ τοῦ εἰδώλου τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀποτελεῖ μίαν τῶν θαυμασιωτέρων εἰκόνων, ἃς ποτε συνέλαβε καὶ περιέγραψεν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια.

Ἐγκαταλείπων τὴν νῆσον τῆς Κίρκης ὁ πολύπλαγκτος ἥρως, ἀφικνεῖται, κατὰ συμβουλήν αὐτῆς, περὶ τὰ πέρατα τοῦ θαθυρρόρου ὠκεανοῦ, ἔνθα οἰκοῦσιν οἱ Κιμμέριοι, λαὸς βορειότατος,

ἡέρι καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμένοι· οὐδὲ ποτ' αὐτοὺς
ἡέλιος φαέθων καταδέρκεται ἀκτίνεσσιν,
οὔθ' ὅπότ' ἂν στείχῃσι πρὸς οὐρανὸν ἀστερόεντα,
οὔθ' ὅτ' ἂν ἄψ ἐπὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανόθεν προτράπηται,
ἀλλ' ἐπὶ νύξ ὅλοή τέταται δειλοῖσι βροτοῖσιν.

Ὀδ. Λ. 19.

Παρεθήκαμεν τοὺς ἀνωτέρω στίχους, καθόσον ἐξ αὐτῶν προκύπτει ἀναντιρρήτως, ὅτι κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον ἤδη ἀσφαλεῖς τινες εἰδήσεις περὶ τῶν ὑπερβορείων χωρῶν, κ' ἐτύγγανεν ἰδίως γνωστὴ ἡ ἐξάμηνος νύξ, ἥτις καλύπτει τὰς χώρας ἐκείνας. Ἐκεῖ που τοίνυν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶδομεν, παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Περιμήδους καὶ Εὐρυλόχου, ὥρυξεν ὁ Ὀδυσσεὺς θόθρον, καὶ ἀφ' οὗ ἐνέπλησεν αὐτὸν μελικρήτου, καὶ ἡδέως οἴνου, καὶ ὕδατος, ἐπέχυσε δὲ καὶ λευκὰ ἄλφιστα, ἤρχισεν ἱκετεύων γονυκλιτῶς τ' ἀμενηνὰ κάρηνα τῶν νεκρῶν, ὅπως κατευοδώσωσιν αὐτὸν εἰς Ἰθάκην.

Ὅτε δὲ μετὰ τοῦτο ἀπέσφαξε τοὺς ἱεροὺς ἄρνας, κ' ἔρρευσεν εἰς τὸν βόθρον τὸ μέλαν αἷμα, ἤρχισαν ἀναθρώσκουσαι ἐκ τοῦ ἐρέδους αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν, θαλεραὶ νόμφαι καὶ ῥικνοὶ γέροντες, παρθένοι ἀπαλαὶ καὶ ἄνδρες ἀρειμάνιοι, φέροντες εἰσέτι ἐν ταῖς πληγαῖς αὐτῶν τὸν βροτολοιγὸν σίδηρον. Καὶ αὐταὶ μὲν ἐφοίτων εἰς τὸν βόθρον θεσπεσίῃ ἰαχῇ, τὸν δὲ Ὀδυσσεύα κατέλαβε **χλωρὸν δέος**, καὶ σπασάμενος τὸ ξίφος, κατὰ τὴν ὁδηγίαν τῆς Κίρκης, ἀπεῖργε τοῦ αἵματος τὰς ψυχάς, ὅπως πῆν πρώτη ἡ τοῦ μάντεως Τειρεσίου. Ἐν ᾧ δὲ ὠμίλει μετὰ τοῦ εἰδώλου τοῦ Ἑλπήνορος, αἴφνης

ἦλθε δ' ἐπὶ ψυχὴ μητρὸς κατατεθνηυῖης,
τὴν ζωὴν κατέλειπον ἰὼν εἰς Ἴλιον ἱρήν,
τὴν μὲν ἐγὼ ἐδάκρυσα ἰδὼν ἐλέησά τε θυμῷ.

Αὐτόθι 87.

ἀλλὰ παρεκώλυσε καὶ ταύτην, **πυκινόν περ ἄχεύων**, μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ μάντεως, ὅστις προλέγει αὐτῷ τὰς μελλούσας αὐτοῦ τύχας. Ἀφ' οὗ δὲ τέλος

. Ψυχὴ μὲν ἔβη δόμον Ἄϊδος εἴσω
Τειρεσίαο ἀνακτος, ἐπεὶ κατὰ θέσφατ' ἔλεξεν,

Αὐτόθι 151.

ἔπιε τὸ κελαινεφές αἷμα καὶ τὸ εἶδωλον τῆς Ἀντικλείας, ἣτις ἀνεγνώρισεν ἀμέσως τὸν υἱόν,

καὶ μ' ὀλοφυρομένη ἔπεα πτερόεντα προσηύδα.
Τέκνον ἐμόν, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἡερόεντα
ζωὸς ἐών· χαλεπὸν δὲ τάδε ζωῶσιν ὀρᾶσθαι.
ἦ νῦν δὴ Τροίηθεν ἀλώμενος ἐνθάδ' ἱκάνεις
νηῖ τε καὶ ἐτάροισι πολὺν χρόνον· οὐδέ πω ἦλθες
εἰς Ἰθάκην, οὐδ' εἶδες ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκα;

Αὐτόθι 162.

Καὶ τὴν μὲν ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς τὰ καταχθόνια Βασίλεια ἐξηγεῖ αὐτῇ ὁ Ὀδυσσεύς, ἀλλὰ μία ἰδίως ἐβασάνιζεν αὐτὸν ἰδέα, ἡ δίψα δι' εἰδήσεις περὶ τῶν φιλτάτων ὄντων, τῶν ἐγκαταλειφθέντων κατ' οἶκον, δι' ὃ καὶ ἀμέσως ἐρωτᾷ αὐτὴν περὶ τοῦ πατρός, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τῆς πεφιλημένης συζύγου, ἐὰν ἐκεῖνοι μὲν κατέχωσιν εἰσέτι τὴν ἐπαφεθεῖσαν αὐτοῖς ἐξουσίαν, αὐτῇ δὲ τηρῇ πάντοτε ἀμείωτον τὴν πρὸς τὸν ἀπόντα πίστιν. Αἱ ἀπαντήσεις τοῦ φάσματος ἐπιχέουσιν ἐν τούτοις θάλασμον εἰς τὰς πληγὰς αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἡ μὲν Πηνελόπη ἔμεινεν ἀείποτε κεκλεισμένη ἐν τοῖς Μεγάροις,

. οἷζυραὶ δὲ οἱ αἰεὶ
φθίνουσι νύκτες τε καὶ ἡμέατα δακρυχεοῦση,

Αὐτόθι 183.

τὸ γέρας αὐτοῦ εἶχεν αἰείποτε Τηλέμαχος, νεμόμενος τὰ τεμένη καὶ
τὰς δαῖτας,

. ἄς ἐπέοικε δικασπόλον ἄνδρ' ἀλεγύνειν

Αὐτόθι 186.

ὁ δὲ γέρων πατὴρ αὐτοῦ διῆγεν ἐν τῇ ἐξοχῇ, οὐδέποτε κατερχό-
μενος εἰς τὴν πόλιν, οὐδὲ κατεκλίνετο οὗτος εἰς δέμνια, καὶ χλαῖνας,
καὶ ῥήγεα σιγαλόεντα, ἀλλὰ τὸν μὲν χειμῶνα ἐκοιμᾶτο μετὰ τῶν
ὕπηρετῶν ἐν τῇ αἰθάλῃ παρὰ τὴν ἐστίαν, πενιχρὰ φέρων ἱμάτια,
τὸ δὲ θέρος ἐπὶ ἀπλῆς στρωμνῆς ἐκ φύλλων εἰς τοὺς ἀγροὺς,

ἐνθ' ὄγε κεῖτ' ἀχέων, μέγα δὲ φρεσὶ πένθος ἀέξει
σὸν νόστον ποθέων· χαλεπὸν δ' ἐπὶ γῆρας ἱκάνει

Αὐτόθι 196.

— “Ὅττω δὲ καὶ ἐγώ, ἐπιπροσθέτει τὸ φᾶσμα, ἀπηλλάγην τῆς
θλιβεράς μου ὑπάρξεως· οὐδὲ νόσος τις στυγερά με ἀνήρπασε, οὐδ'
ἕτερόν τι ὑπέστην πάθημα,

ἀλλὰ με σὸς τε πόθος, σά τε μήδεα, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ,
σὴ τ' ἀγανοφροσύνη μελιηδέα θυμὸν ἀπηύρα.

Αὐτόθι 203.

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο, ἔξαλλος ἐκ συγκινήσεως, καὶ φρεσὶ μερμηρίζας,
τείνει τὰς ἀγκάλας πρὸς τὸ φᾶσμα, καὶ

τρίς μὲν ἐφωρμήθην, ἐλέειν τε με θυμὸς ἀνώγει
τρίς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἵκελον, ἧ καὶ ὀνείρω
ἔπτατ'· ἐμοὶ δ' ἄχος ὅξυ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον.

Αὐτόθι 208.

Ἀνεμνήσθημεν πρὸ μικροῦ τοῦ Δάντου, καὶ ἤδη κατερχόμεθα εἰς
νεώτερον ποιητὴν, τὸν Σαχεςπῆρον. Ἡ θαυμασία ἐπίκλησις τοῦ
Ἀμλέτου πρὸς τὸ φᾶσμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ περιέχεται σύμπασα
εἰς τὰς περιπαθεῖς ἐκφράσεις, ἃς ἀπευθύνει τότε ὁ ἥρωας πρὸς τὸ
εἶδωλον, ὅπερ σκεδάννυται ὑπὸ τὰς περιπτύξεις αὐτοῦ.

Μῆτερ ἐμή, τί νῦν μ' οὐ μίμνεις ἐλέειν μεμαῶτα
ὄφρα καὶ εἰν Ἀΐδαο φίλας περὶ χεῖρε θαλόντε
ἀμφοτέρω κρυεροῖο τεταρπώμεσθα γόοιο;
ἦ τί μοι εἶδωλον τόδ' ἀγαυὴ Περσεφόνηια
ῶτρυν', ὄφρ' ἔτι μᾶλλον ὀδυρόμενος στεναχίζω;

Αὐτόθι 214.



Μόλις δὲ πείθεται, ὅτε ἀπαντᾷ αὐτῷ τὸ εἶδωλον,

ὦ μοι, τέκνον ἐμόν, περὶ πάντων κάμμορε φωτῶν,
οὔτι σε Περσεφόνεια, Διὸς θυγάτηρ, ἀπαφίσκει,
ἀλλ' αὕτη δίκη ἐστὶ βροτῶν, ὅτε κέν τε θάνωσιν·
οὐ γὰρ ἔτι σάρκας τε καὶ ὀστέα ἴνες ἔχουσιν,
ψυχὴ δ' ἥντ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται

Αὐτόθι 222.

Ὁ Δάντης μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ Ἅδου εἰς τὴν Ἑδέμ, καὶ τὸν στύγιον ζόφον ἐν τῷ θαυμασίῳ αὐτοῦ ποιήματι διαδέχεται τὸ παραδείσιον σέλας. Ὁμοία περίπου ἡ μετάβασις καὶ παρ' Ὀμήρῳ, ἐὰν μετὰ τὴν ὑποχθόνιον συνάντησιν, ἣν περιεγράψαμεν, ἀναμνησθῶμεν τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπικαλουμένου παρὰ τὴν θῆνα τοῦ ἀτρυγήτου πόντου τὴν ἐμφάνισιν τῆς λευκῆς Θεᾶς, εἰς ἣν ὀφείλει τὸ ζῆν. Ἐκεῖ ἐρέδῃ, καὶ ὀδυρμός, καὶ κατεσκληρότα ὀστέα, καὶ φροῦδαι περιπτώξεις φασμάτων· ἐνταῦθα αἱ χρυσαῖ ἀκτῖνες τοῦ πρωϊνοῦ ἡλίου, παίζουσαι ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν κυμάτων, καὶ φωτίζουσαι τὴν ξανθὴν κόμην τῆς Θεᾶς, ἥτις ἀναδύει ἐκ τοῦ ἄφροῦ, ἅμα ἔπληξαν τὰ ὦτα αὐτῆς οἱ θρῆνοι τοῦ υἱοῦ.

Πόσον ποιητικὴ καὶ τρυφερὰ ἡ σχέσις αὕτη τῆς ἀδράς Νηρηίδος μετὰ τοῦ ἀπροσμάχητου ἥρωος, ὅστις δι' αὐτὴν ἦν ἀπλοῦς παῖς. Τῆς Πρεσβείας τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀπαγαγούσης τὴν Βρησιίδα, καὶ ἅμα τρωθεὶς καιρίως, οὐχὶ τὸ σῶμα, ὅπερ μικρόν, ἀλλὰ τὴν καρδίαν, πρώτην ἐνθυμεῖται τὴν μητέρα, καὶ πρὸς αὐτὴν σπεύδων, ὅπως ἐκχύσῃ τὸ ἄλγος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἀντλήσῃ παρηγορίαν, ἔρχεται

θῖν' ἐφ' ἄλῃος πολιτῆς, ὁρόων ἐπ' ἀπείρονα πόντον
πολλὰ δὲ μητρὶ φίλῃ ἠρήσατο χεῖρας ὀρεγνύς.

Ἰλ. Α. 351.

Ἀληθῶς δὲ ἐκεῖ που εἰς τὰ κυανὰ βάθη διέτριβεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Ἀλλ' εὐρέα τοῦ ὠκεανοῦ τὰ στέρνα, καὶ τίς οἶδε ποῦ νῦν διαιτᾶται. Ἴσως ἀκολουθεῖ τὸ ἄρμα τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὸν μελανὸν Εὐξεινον ἢ τὴν γλαυκὴν Προποντίδα, ἴσως παίζει μετ' ἄλλων νηρηίδων εἰς τὸ φῶς τῆς πανσελήνου παρ' ἀπορρώγᾳ τινα ἀκτὴν, ἢ κάθεται εἰς τ' Ἀνάκτορα τοῦ πατρὸς αὐτῆς,

. ὅστε θαλάσσης
πάσης θένθεα οἶδεν, ἔχει δέ τε κίονας αὐτὸς
μακράς, αἱ γαῖάν τε καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχουσιν.



καὶ προσδέχεται τὰς φιλοφρονήσεις θαυμαζόντων Τριτώνων.

Πράγματι δ' εὕρισκετο αὕτη

. ἐν θένθεσσιν ἄλως παρὰ πατρὶ γέροντι
'Ιλ. Α. 358.

ἀλλ' ἤκουσε τοὺς θρήνους τοῦ υἱοῦ, καὶ

καρπαλίμως δ' ἀνέδυστο πολίτης ἄλως ἤν' ὁμίχλῃ.
καὶ ῥα πάροιθ' αὐτοῖο καθέζετο δακρυχέοντος,
χειρὶ τε μιν κατέρεξεν, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζεν.
Τέκνον· τί κλαίεις, τί δέ σε φρένας ἔκετο πένθος;
ἔξάδω, μὴ κεῖθε νόσφ', ἵνα εἶδομεν ἄμφω.

Αὐτόθι 363.

Καίτοι ἤττον ποιητικῇ, τρυφερωτάτῃ ἐστὶ καὶ ἡ σχέσις τοῦ Τηλεμάχου πρὸς τὴν Πηνελόπην. Μετὰ ποίας στοργῆς παρηγορεῖ αὐτήν, καὶ μεριμνᾷ περὶ πάντων, ἐλλείποντος τοῦ πατρός, ὅτε δὲ ἀποφασίζει τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ, πόσον στενωῶς συνιστᾷ ἐχεμυθίαν τῇ γραΐᾳ τροφῇ Εὐρυκλείᾳ ἐπὶ δώδεκα τοῦλάχιστον ἡμέρας, μὴ τυχὸν ἡ μήτηρ ἀνακαλύψῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ

. κλαίουσα κατὰ χροῖα καλὸν ἰάπτῃ.
'Οδ. Β. 376.

Ἀλλὰ καὶ πάντα τ' ἀνωτέρω ἐὰν ἔλειπον, ἤρκει, ὅπως ἐντελῶς φωτίσῃ ἡμᾶς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἡ θαυμασία ἐκείνη παραβολή, καθ' ἣν ἡ χαρὰ τοῦ Ὀδυσσεύος ἐπὶ τῇ μετὰ τὴν φοβερὰν θύελλαν ἐπελθούσῃ γαλήνῃ, ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν ἀγαλλίασιν τῶν τέκνων ἐπὶ τῇ ἀναρρώσει τοῦ πατρός ἐκ δεινῆς ἀσθενείας.

Ἴδοὺ αὕτη:

Ὡς δ' ὅτ' ἂν ἀσπᾶσιος θίσιος παῖδεςσι φανήῃ
πατρός, ὅς ἐν νόσφ' κῆται κρατέρ' ἄλγεα πάσχων,
δηρὸν τηρόμενος, στυγερός δὲ οἱ ἔχραε δαίμων,
ἀσπᾶσιον δ' ἄρα τόνγε θεοὶ κατόπτητος ἔλυσαν
ὣς Ὀδυσῆ' ἀσπαστὸν εἰσατο γαῖα καὶ ὕλη.

'Οδ. Ε. 398.

Συνέδεον δὲ τοὺς γονεῖς πρὸς τὰ τέκνα, πλὴν τῆς φιλοστοργίας, καὶ ὑποχρεώσεις εὐγνωμοσύνης καὶ καθήκοντος, ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἐπιβαλλόμεναι. Εἰς τοὺς περιποιηθέντας αὐτὰ κατὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, μετὰ φροντίδων περὶ αὐτῶν μεριμνήσαντας, καὶ ἀγαγόντας αὐτὰ ἄχρι τῆς ἀνδρικῆς, ὥφειλον τὰ τέκνα τὰς αὐτὰς περιποιήσεις

ἐν τῷ γήρατι, τὰ θρέπτρα ἢ θρεπτήρια, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος. Ἡ φράσις — οὐδὲ τοκεῦσι θρέπτρα φίλοις ἀπέδωκε — ἐστὶ συνήθης ἐν τοῖς ἔπεσι περὶ τῶν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ φονευομένων, οἷς ἐπέζων οἱ γονεῖς. Ἰλ. Δ. 478. Ρ. 302¹. Εἶδομεν δὲ ἤδη, ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Νέστορος, τοῦ Ἀλκινόου, καὶ τοῦ Πριάμου, ἐνησχολοῦντο εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, ἀντὶ τῶν γηρασάντων πατέρων αὐτῶν. Ὀδ. Γ. 430. Η. 6. Ἰλ. Ω. 265. Ἐν ᾧ καθ' ὅμοιον τρόπον λέγεται περὶ δύο ἀδελφῶν τοῦ μνηστῆρος Εὐρυνόμου ὅτι, — ἔχον πατρώϊα ἔργα. Ὀδ. Β. 22.

Εὐεργετικά δὲ ἰδίως ἀπέβαινον τὰ φιλόστοργα ταῦτα αἰσθήματα εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ μητρὸς καὶ υἱοῦ, ὅστις, καθ' ἃ εἶδομεν, ἐν τῇ ἰδιορρύθμῳ Ὀμηρικῇ κοινωνίᾳ, ἀπόντος τοῦ πατρὸς, ἀνελάμβανε τὴν δικτατορικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν. Οὕτως ἡ ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου ἀποπομπή τῆς Πηνελόπης οὐδόλως ὑπερέβαινε τὰ δικαιώματα τοῦ Τηλεμάχου, ἀλλ' εἰς τὸν συνιστῶντα τὸ μέτρον τοῦτο μνηστῆρα ἀπαντᾷ ὅτι,

Ἀντίνο' οὕπως ἔστι δόμων ἀέκουσαν ἀπῶσαι
ἢ μ' ἔτεχ' ἢ μ' ἔθρεψε

Ὀδ. Β. 131.

Ἐκ δὲ τῶν κατωτέρω στίχων,

. . . . ἐπεὶ μήτηρ στυγερὰς ἀρύσσετ' Ἐρινὺς
οἴκου ἀπερχομένη· νέμεσις δέ μοι ἐξ ἀνθρώπων
ἔσσεται,

Ὀδ. Β. 137.

οἱ ὧν δικαιολογεῖ τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ, καταφαίνεται ὅτι, οὐ μόνον ὁ πρὸς τοὺς γονεῖς σεβασμὸς ἐθεωρεῖτο ἱερὸν καθήκον, ἀλλὰ καὶ ἡ παράβλεψις αὐτοῦ ἀμάρτημα αὐστηρῶς ὑπὸ τῶν Θεῶν κολαζόμενον. Τοιαύτην δὲ ἔννοιαν ἔχει καὶ ὁ στίχος,

οἷσθ' ὥς πρεσβυτέροισιν Ἐρινύες αἰὲν ἔπονται.

Ἰλ. Ο. 204.

Ὅτι δὲ κ' ἐκεῖνοι ἀκόμη ἐτιμωροῦντο, οἷτινες ἡμάρτανον τῇ προτροπῇ, ἄλλων ἢ κ' ἐν ἀγνοίᾳ, πειθόμεθα ἐκ τῶν γνωστῶν ἤδη παραδειγμάτων τοῦ Φοίνικος, Ἰλ. Ι. 455, καὶ τοῦ Οἰδίποδος, Ὀδ. Λ. 286.

¹ RUHN, ad Hymn. Cer. 168.



Πράγματι δὲ ἡ εἰς τὸν πρωτότοκον υἱὸν περιερχομένη αὕτη ἐξουσία, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ πατρὸς, ἔχει τι τὸ ὑπενθυμίζον τοὺς φεουδαλικοὺς χρόνους, καὶ ἀπαντᾶται εἰσέτι ἐν μέρει παρὰ μόνοις τοῖς Ἕλλησι. Οἱ ἄλλοι λαοί, ἄχρι τοῦλάχιστον τῆς ἐνηλικιότητος τῶν τέκνων αὐτῆς, ὡς κυρίαν τοῦ οἴκου ἀναγνωρίζουσι τὴν χηρεύσασαν οἰκοδεσποιναν, ἐν ᾧ, κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους, ὁ υἱός, ἅμα ἀνεπτύσσεται παρ' αὐτῷ ἢ ἀναγκαία πρὸς τοῦτο φρόνησις, ἀνελάμβανε τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν, ἐξασκῶν τοιαύτην κυριαρχίαν, ὥστε καὶ ἑαυτὸν ἐμνήστευε, καὶ τὴν μητέρα ἐν ἀνάγκῃ ἐξέδιδεν εἰς δευτερον γάμον. Οὕτω βλέπομεν ὅτι ὁ Τηλέμαχος, ὅστις ἄχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐθεωρεῖτο μᾶλλον ὡς παῖς, ἀναλαμβάνει αἰφνης τὴν ἐν λόγῳ ἐξουσίαν, καὶ παραπέμπει τὴν μητέρα εἰς τὰ ἴδια ἔργα.

ἀλλ' εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε
 ἱστὸν τ' ἡλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
 ἔργον ἐποίχεσθαι· τόξον δ' ἀνδρεςσι μελήσει
 πᾶσι, μάλιστα δ' ἐμοί, τοῦ γὰρ κράτος ἔστ' ἐνὶ οἴκῳ.

Ὀδ. Φ. 353.

Οὐ μόνον δ' ὑπέκυψεν αὐθωρεὶ εἰς τὴν ἐπιταγὴν ταύτην ἡ Πηνελόπη, ἀλλὰ καὶ

. θαμβήσασα πάλιν οἶκόν δε θεθήκει
 παιδὸς γὰρ μῦθον πεπνυμένον ἔνθετο θυμῷ
 ἐς δ' ὑπερῷ' ἀναθᾶσα, σὺν ἀμφιπόλοισι γυναῖξιν
 κλαῖεν ἔπειτ' Ὀδυσῆα, φίλον πόσιν.

Αὐτόθι 356.

Καὶ παρόντος δὲ ἀκόμη τοῦ πατρὸς, φαίνεται ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ὠρισμένη ἐποχή, καθ' ἣν περιήρχοντο εἰς τὴν ἐνηλικιότητα οἱ υἱοί, ἡ δ' ὑπὸ τοῦ πρωτοτόκου ἀνάληψις τῆς ἐξουσίας ἐξηρτᾶτο μᾶλλον ἐκ τῶν περιστάσεων, καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ γήρατι ἐμμεϊνάσης, ἢ ἐκλιπούσης ἱκανότητος παρὰ τῷ πατρὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τοῦ οἰκοδεσπότου. Ὁ γέρον Νέστωρ, καὶ ὁ Πρίαμος, ἐξασκοῦσιν εἰσέτι ἀμέριστον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, καὶ εἰσὶν οἱ μόνοι ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν κυρίαρχοι. Ἀλλ' ὁ Λαέρτης φαίνεται ὅτι παρέδωκε τῷ Ὀδυσσεῖ τὴν ἐξουσίαν πολὺ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν ἐξοχικὴν αὐτοῦ ἔπαυλιν, ἐνησχολεῖτο ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς φυτείας αὐτοῦ. Ὀδ. Ω. 226. Καὶ ὁ Πηλεὺς δὲ διετῆρει μετὰ κόπου τὴν ἀρχὴν ἐν ἐσχάτῳ γήρατι,

μόνον διότι, ἐλλείποντος τοῦ Ἀχιλλέως, ἐστερεῖτο τοῦ φυσικοῦ διαδόχου. Ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὁ Τηλέμαχος, μόλις ἠθάζων, καταλαμβάνει θαυμάσιον τὴν ἐξουσίαν, καὶ τέλος, τῇ συμβουλῇ τῆς Ἀθηναίης, οἰκαιοποιεῖται αὐτὴν ὁλοσχερῶς. Ὡστε φαίνεται ὅτι ἐν τιαύτῃ συγκυρίᾳ συνήθης πρὸς τοῦτο ἐποχὴ ἦν ἡ ἡδύη.

ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΑ.

Οὐχ ἥττον τρυφερὸν ἐτύγγανεν καὶ τὸ μεταξὺ ἀδελφῶν φίλτρον, πρόχειρος δὲ τούτου ἀπόδειξις αἱ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν δύο Ἀτρείδων. Ὅτε πληγοῦται ὑπὸ τοῦ Πανδάρου ὁ Μενέλαος,

ρίγισεν δ' ἄρ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
ὥς εἶδεν μέλαν αἷμα καταρρέον ἐξ ὤτειλῆς.

Ἰλ. Δ. 149.

βαρὺ δὲ στενάχων, καὶ ἐκ χειρὸς ἐχέων τὸν φίλον κασίγνητον, ἐκδηλοῖ αὐτῷ δι' ἐνθέρμων ἐκφράσεων πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀδημονίαν. Καὶ ἐὰν ἀκόμη, λέγει αὐτῷ, ἀλωθῇ ποτὲ τὸ ἱερὸν Ἴλιον, συμφώνως πρὸς τὸ θέσπισμα τῶν Θεῶν, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀπολέσωμεν τὸν ἀγαθὸν Μενέλαον — *τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών* —

καὶ κεν ἐλέγχιστος πολυδίψιον Ἄργος ἰκοίμην.

Αὐτόθι 171.

Καὶ πάλιν, ὅτε προσελθόντος εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἑκτορος, καὶ ὄνειδίζοντος ἐπὶ ἀναλκίᾳ τοὺς Ἀχαιοὺς, οὗς ἀποκαλεῖ “— Ἀχαιῖδες οὐκ ἐτ' Ἀχαιοί —” ἐξορμᾷ ὁ Μενέλαος, ὅπως τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν, μετὰ ποίας σπουδῆς προστρέχει ὁ Ἀγαμέμνων, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν μετὰ τοῦ ἀπροσμάχητου ἥρωος μονομαχίαν. Ἰλ. Η. 109.

Ὅμοίως δὲ καὶ ἡ Βρισηῖς τὴν ἀπώλειαν τῆς μητρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου θεωρεῖ συμφορὰν οὐχὶ μείζονα ἐκείνης, ἥτις ἀφῆρσεν αὐτῇ

τρεις τε κασιγνήτους, τοὺς μοι μία γείνατο μήτηρ
κηδεῖους.

Ἰλ. Τ. 294.

Ὑπενθυμίζοντες πρὸς τούτοις τ' ἀλλαχοῦ λεχθέντα περὶ τοῦ τρυφεροῦ φίλτρον, ὅπερ συνέδεε τὴν ἀθρὰν Ναυσικάαν καὶ τοὺς



ἀδελφοὺς αὐτῆς, παρατηροῦμεν τὴν τέχνην μεθ' ἧς ὑποδεικνύει τοῦτο ὁ ποιητής. Ὀμιλοῦσα πρὸς τὸν Ὀδυσσεύα περὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς ἡ χαριτόβρυτος κόρη μεταχειρίζεται πάντοτε τὸν πληθυντικόν, ὥσει διετέλουν αἰείποτε παρόντες ἐν τῷ νῷ αὐτῆς καὶ οἱ ἀδελφοί. Οὕτως συμβουλεύει αὐτῷ, προσελθὼν ὡς ἱκέτης ἐν μέσῳ τῶν Φαιάκων, ὅπου ὁ πατήρ αὐτῆς

. . . οἶνοποτάζει ἐφήμενος ἀθάνατος ὧς.
τὸν παραμειψάμενος μητρὸς ποτὶ γούνασι χεῖρας
βάλλειν ἡμετέρης.

Ὀδ. Ζ. 311.

ΝΟΘΑ.

Πρὶν ἢ καταπαύσωμεν τὸν περὶ παίδων λόγον, ἀπαραίτητοι τυγχάνουσι καὶ βραχεῖαί τινες σημειώσεις περὶ τῶν ἐκ παλλακίδων γεννωμένων.

Τὰ νόθα ταῦτα φαίνεται ὅτι ἀνετρέφοντο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός, καὶ ἀπελάμβανον ἴσης πρὸς τὰ νόμιμα τέκνα περιθάλψεως, μεθ' ὧν ἐμέριζον ἐνίοτε καὶ τὴν πατρικὴν οὐσίαν. Οὕτως ὁ ἐκ παλλακίδος υἱὸς τοῦ Μενελάου, ἀνατραφεὶς ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ, νυμφεύεται τέλος εὐγενῇ Σπαρτιάτιδα.

Τὴν ἀνοχὴν ταύτην καταδικάζει ὁ MEINERS¹, ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτοῦ φαίνεται ἡμῖν ἀμφισβητήσιμος. Καὶ πρῶτον, ἔλειπον θεδαίως τότε τ' αὖστηρὰ χριστιανικὰ παραγγέλματα περὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ γάμου, ἀλλὰ, τῇ ἀληθείᾳ, ἡ εὐσπλαγχνία τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς φαίνεται ἡμῖν συμφωνοτέρα πρὸς τὸ ὅλον πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς σημερινῆς αὖστηρότητος, ἣτις τιμωρεῖ ἀσθενῆ, καὶ ἀθῶα πλάσματα διὰ τὰ παραπτώματα τῶν γονέων. Ἄλλως τε πρόκειται ἐνταῦθα, οὐχὶ περὶ δικαιώματος, ἀλλὰ περὶ χάριτος, διότι φαίνεται ὅτι ἡ τύχη τῶν τοιούτων παίδων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων τῆς συζύγου, τιμᾷ δὲ ἀληθῶς τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν ἡ φρόνησις τῶν ἀπερίττων ἐκείνων γυναικῶν, αἵτινες ἐσυγχώρουν εἰς τοὺς συζύγους αὐτῶν καὶ αὐτὰς αὐτῶν τὰς

¹ MEINERS Σ. 316.

παρεκτροπὰς χάριν τῆς οἰκιακῆς εἰρήνης καὶ ἀρμονίας¹. Οὕτως τὸν Πήδαιον, υἱὸν τοῦ Ἀντήνορος,

ὅς ῥα νόθος μὲν ἦν, πύκα δ' ἔτρεφε διὰ Θεανῶ
ἴσα φίλοισι τέκεσσι, χαριζομένη πόσει ᾧ.

Ἰλ. Ε. 71.

Καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς δὲ εἰς τὴν ψευδῇ αὐτοῦ αὐτοβιογραφίαν διηγεῖται ὅτι, καίτοι ἐν τῷ πατρικῷ Μεγάρῳ ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄλλοι υἱοὶ “γνήσιοι ἐξ ἀλόχου”, αὐτὸν δὲ “ὠνητὴ τέκε μήτηρ παλλακίς”, οὐχ ἦττον ὁ πατήρ αὐτοῦ Κάστωρ Ὑλακίδης “ἴσον ἰθαγενέεσσιν ἐτίμα”. Θανόντος ἐν τούτοις τοῦ πατρός, οἱ υἱοὶ διένειμαν διὰ κλήρων τὴν περιουσίαν,

αὐτὰρ ἐμοὶ μάλα παῦρα δόσαν, καὶ οἰκί' ἐνείμαν,
Ὀδ. Ξ. 210.

ἐξ οὗ καθίσταται δῆλον ὅτι ἀληθὲς δικαίωμα ὁ νόθος οὐδὲν ἐκέκτητο. Ἀλλ' ὅτι διετηρεῖτο πολλάκις ἀληθὲς ἀδελφικὸν φίλτρον μεταξὺ αὐτῶν, καὶ τῶν γνησίων τέκνων, ὁρῶμεν κ' ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἰσού καὶ Ἀντίφου,

οὔτε δὴ Πριάμοιο, νόθον καὶ γνήσιον, ἄμφω
εἶν ἐνὶ οἴῳ ἔδοντας· ὁ μὲν νόθος ἡνιόχευεν
Ἀντίφος αὖ παρέδασκε περικλυτός.

Ἰλ. Λ. 104.

Οὐδ' ἦν χείρων ἢ μοῖρα τῶν ἐκ τοιούτων σχέσεων γεννωμένων θυγατέρων. Οὕτως Μηδεσικάστη, νόθη τοῦ Πριάμου, νυμφεύεται τὸν Ἰμβριον, υἱὸν τοῦ Μέντορος, ὅστις πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἀχαιῶν κατόικει εἰς Πήδαιον, ἀλλὰ μετὰ τοῦτο κατέφυγε παρὰ τῷ Πριάμῳ,

“ὃ δέ μιν τίεν ἴσα τέκεσσιν”.

Ἰλ. Ν. 176.

Καὶ ἡ μὲν ἔκφρασις νόθα κυριολεκτικῶς σημαίνει τὰ ἐκ παλλακίδων γεννώμενα, τὰ δ' ἐκ μυστικῆς συνεντεύξεως, ἢ κλεψιγαμίας προκύπτοντα ἐκαλοῦντο σκότια, καὶ παρθένια τέλος τὰ ἐκ παρθένου. Τοιοῦτος ἦν ὁ Εὐδωρος, υἱὸς τῆς Πολυμήλης, ἧς ἠγάσθη, ὥς καὶ

¹ LENZ Σ. 190. Ἡσίοδος, Ἔργ. καὶ Ἡμ. 227.

ἀλλαχοῦ εἶδομεν, ὁ Ἑρμῆς, ἐν ᾧ ὠρχεῖτο ἐν τῷ χορῷ τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ

αὐτίκα δ' εἰς ὑπερῷ' ἀναθὰς παρελέξατο λάθρη.

Ἰλ. Π. 184.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΔΟΥΛΕΙΑ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Λυπηρὸν θεθαίως ἐστὶ φαινόμενον ἡ ὑπαρξίς τῆς δουλείας παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Παρὰ τῷ λαῷ ἐκείνῳ, ὅστις ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀγαθὸν ἐτίμα τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὰ πάντα ὑπὲρ αὐτῆς ἐθυσίαζεν, ἔζων ἑκατομμύρια ὅλα ἀτυχῶν ὄντων, στερηθέντα τοῦ ὑπάτου τούτου ἀγαθοῦ ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὡς ἄψυχα σκεύη, καὶ κινητὴ περιουσία θεωρούμενα.

Ἀλλά, φεῦ, ἡ δουλεία καὶ εἰς αὐτάς τοῦ Χριστιανισμοῦ τὰς προσβολὰς ἐπιζήσασα, μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἔλαβε θανατηφόρον κτύπον ἐν Εὐρώπῃ, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τῶν προσπαθειῶν τῶν μεγάλων πνευμάτων, εἰς ἃ ὀφείλεται αὕτη. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Σέρφων ἐν Ῥωσίᾳ καὶ Ῥωμανίᾳ ἐστὶ πρόσφατον γεγονός, ἐν ᾧ καὶ σήμερον ἔτι ὁ γεωργικὸς λαὸς τῆς Ἰρλανδίας, καὶ ἄλλων χωρῶν, διαιτᾶται δίκην δουλοπαροίκων. Ἐν δὲ τῷ ἐτέρῳ ἡμισφαιρίῳ μόνος ὁ γενναῖος τῆς μεγάλης δημοκρατίας λαὸς ἀπηλλάγη τῆς φαγεδαίνης ταύτης διὰ φοβεροῦ πολέμου, ἐν ᾧ τὰ λατινικὰ φύλα τῆς νοτίου Ἀμερικῆς ὑφίστανται ἔτι πάντα αὐτῆς τὰ δεινὰ.

Οὐδὲν ἐπομένως τὸ ἄπορον, ὅτι ἡ δουλεία, ἥτις ἤκμαζε παρὰ πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσιν, ἀπαντᾶται καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι, τῆς τε κλασικῆς καὶ τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς. Καὶ ὅμως τοσαύτη ἐστὶν ἡ μαγεία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ὥστε ὁ ἐθισθεὶς εἰς τὴν καθαρὰν τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν, καὶ τὰς θείας περὶ ψυχῆς καὶ

